

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Pedagogika

Rodina v kontextu sociálně pedagogickém

Family in social-educational context

Diplomová práce

Vypracovala: Jana Hrubá
Vedoucí práce: Doc. Poláčková

Leden 2007

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a uvedla v ní veškerou literaturu a ostatní zdroje, které jsem použila.

Děkuji Doc. Poláčkové za laskavou pomoc, cenné rady a myšlenkové podněty, které mi poskytla při vypracování této diplomové práce.

Obsah

Úvod	6
1. Teoretická část - Vymezení základních pojmů a problémů	10
1. 1. Rodina	10
1. 1. 1. Definice rodiny, druhy rodiny, funkce rodiny	10
1. 1. 2. Historie rodiny	11
1. 1. 3. Formy rodinného života	13
1. 1. 4. Historie dětství	14
1. 1. 5. Typy výchovných postojů	17
1. 1. 6. Rodina a škola	19
1. 1. 7. Aktuální problémy rodiny a současné problémy dětí a mládeže	20
1. 2. Rodičovství	24
1. 3. Mateřství	26
1. 3. 1. Postavení ženy-matky	26
1. 4. Výchova, rodičovská výchova	27
1. 5. Sociální událost	29
1. 6. Rodina jako organismus sociálních událostí	29
1. 7. Hlavní sociální události a jejich významnost pro funkčnost rodiny	30
Druhotné potřeby spojené s mateřstvím	30
Druhotné potřeby spojené s rodičovstvím	30
Druhotné potřeby spojené s výchovou a výživou dětí v rodině	31
Ochrana dětí a žen v rodině i mimo ní	31
Pomoc při ztrátě živitele	31
Náhradní péče	32
1. 7. 1. SOS vesničky jedna z cest náhradní rodinné péče	32
1. 7. 2. Ostatní sociální události	36
1. 8. Dokumenty upravující pomoc v sociálních událostech v České republice	38
Současnost	38
Od 1. 1. 2007	40
1. 8. 1. Příklady aktivit a opatření v rodinné politice u některých států EU	42

1. 9. Sociálně pedagogický kontext výchovy	45
1. 9. 1. Sociálně pedagogické dopady sociálních událostí	46
1. 9. 2. Výchovou proti negativní dopadům sociálních událostí	46
1. 9. 3. Výchova pro život	50
2. Empirická část	56
2. 1. Téma: Vliv sociálně pedagogického kontextu na vývoj jedince	56
2. 2. Vlastní projekt: Dítě v rodině x dítě v náhradní rodinné péči S.O.S. vesničky, výchovně vzdělávací instituci	56
2. 2. 1. Analýza pole empirického šetření	56
2. 2. 2. Formulace hypotéz	59
2. 2. 3. Popis vzorku	59
2. 2. 4. Organizace empirického šetření	60
2. 2. 5. Použité metody	60
Dotazník	60
Anketa	62
Pozorování	63
Kazuistika S.O.S. vesnička Doubí Karlovy Vary	65
2. 2. 6. Vyhodnocení hypotéz, zpracování výstupů	68
Závěr	72
Resumé	74
Literatura	76
Prameny	78
Internetové zdroje	79
Přílohy	80
Příloha 1 Dotazník	80
Příloha 2 Anketa	83
Příloha 3 Kazuistika	84

Úvod

Přestože je téma rodiny staré jako lidstvo samo, dostává jeho pojetí nastolením parlamentní demokracie v ČR po roce 1989 a otevřením hranic západnímu světu nový rozměr v praktické i teoretické rovině. Otevírají se otázky aktuálních problémů moderní rodiny, hovoří se o „krizi“ současné rodiny, současných problémech mládeže, a další.

V posledních letech se diskutuje zejména o tom, co vlastně rodina je. Jsou to manželé? Je to otec, matka a děti bez ohledu na právní vztah? Jsou to lidé stejného pohlaví, kteří se rozhodnou spolu žít? Existuje právo na vyjádření vlastní sexuality? A podobně. Těmito diskusními otázkami se ale zabývat nechci, tím nepopírám jejich existenci, jen k nim nebudu zaujímat stanovisko.

Téma rodiny mě oslovuje z různých pohledů od začátku studia. Dalším neméně významným důvodem volby je skutečnost, že jsem se během studia stala matkou, což můj pohled na toto problematiku konkrétněji vymezilo, donutilo zajímat se o ni hlouběji a vidět tyto problémy jaksi „z druhého břehu“.

Na půdě katedry pedagogiky Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze vznikla v posledních letech řada příspěvků tematicky orientovaných na problematiku rodiny, jenž jsou nepochybně přínosem pedagogického výzkumu v této oblasti. Přes posun v bádání na poli rodiny lze vysledovat některé jeho směry či kategorie, kterým doposud vzhledem k jejich významu nebyla v českém prostředí věnována pedagogikou dostatečná pozornost. Mám na mysli především vymezení kategorie sociálně pedagogického kontextu. Jednou z příčin je bezpochyby interdisciplinarita daného tématu a z ní pramenící konflikt zájmů zúčastněných sociálně-vědních oborů, jejichž úhel pohledu je odlišný. Vedle pedagogiky mezi ně patří zejména sociologie rodiny, pedagogická psychologie, rovněž biologie dítěte a mnohé další.

Cílem této práce je podívat se na daný problém očima sociálního pedagoga, pracující studentky a ženy-matky jako nedílné spolutvořitelky každé rodiny v jedné osobě. Konkrétně se chci zabývat vlivem sociálních událostí na kvalitu výchovného působení na jedince.

Základní ověřovanou hypotézou bude vliv sociálních událostí na výchovu a vývoj jedince, možnosti a meze výchovy v boji proti negativním dopadům těchto sociálních událostí. Dále bych ráda zodpověděla otázku srovnání kvality a stylu výchovného působení na dítě v prostředí rodiny a institucích náhradní rodinné péče. V neposlední řadě bych ráda poodhalila aktuální problémy mateřství, mateřské, respektive rodičovské dovolené a s ní

souvisejícího návratu do zaměstnání, jeho limity v ČR, nejfrekventovanější problémy provázející maminky na cestě mateřstvím.

K dosažení stanovených cílů a prokázání platnosti uvedených hypotéz jsem propojila teorii získaných poznatků a vlastních závěrů s empirickým šetřením ve formě dotazníků, anket, pozorování a kazuistik.

Struktura práce odpovídá do jisté míry chronologickému členění, přičemž problematika tématu je rozdělena do několika oddílů, jejichž zaměření avizují v názvu. Formálně je práce strukturována do úvodu, dvou základních částí – teoretické (9 kapitol), empirické (2 kapitoly) a závěru, součástí je taktéž obsah, poznámkový aparát, seznam použitých zdrojů a literatury, přílohy.

V teoretické části nastíním základní pojmy a problémy tématu.

První kapitola je věnována nejen základní definici rodiny, jejich druhů, forem, funkcí, zachází hlouběji - do historie rodiny a dětství, zabývá se výchovnými postoji a strategiemi, řeší problémy vztahů rodiny a školy, otevírá otázky aktuálních problémů rodiny a současných problémů dětí a mládeže.

Druhá kapitola definuje současný pohled na problematiku rodičovství, poukazuje na samozřejmost, s jakou bylo rodičovství přijímáno ještě v 2. polovině minulého století, jako přirozený úděl, zatímco dnes může být díky účinné antikoncepci rodičovstvím plánovaným. Řeší otázky tzv. rodičovských autonomií, coby způsobů předávání hodnot, a v neposlední řadě poukazuje na aktuální problémy současné rodinné politiky.

Třetí kapitola se snaží vysvětlit provázanost mateřství s dnes tolik diskutovanou problematikou postavení žen v rodině a ve společnosti.

Ve čtvrté kapitole zabývající se výchovou obecně a především výchovou rodičovskou se střetávají všechny doposud analyzované pojmy a problémy.

Pojem sociální událost v podmínkách České republiky definuje v pořadí pátá kapitola.

Kapitola šest chápe rodinu v sociálně pedagogickém kontextu jako organismus sociálních událostí.

Následná sedmá kapitola jednotlivé sociální události definuje a zabývá se jejich konkrétním vlivem na funkčnost rodiny. Zabývá se druhotnými potřebami spojenými s mateřstvím, rodičovstvím, výchovou a výživou dětí, ochranou dětí a žen v rodině i mimo ní, pomocí při ztrátě živitele a náhradní rodinnou péčí, kde se soustřeďuje na péči formou pěstounství v SOS vesničkách.

Jak je upravena pomoc v sociálních událostech v České republice, dokumentuje kapitola osmá. Vymezuje nejen současný stav, ale též změny, které vstoupí v platnost k 1. 1.

2007, závěru srovnává s rodinnou politikou v rámci EU a uvádí příklady aktivit a opatření v rodinné politice u některých evropských států.

A konečně kapitola devátá, která se zabývá vymezením sociálně pedagogického kontextu výchovy. Zamýšlím se nad možnostmi výchovy v prevenci proti negativním dopadům sociálních událostí, nabízím vlastní teoretické závěry i praktické náměty, jak vychovávat naše děti pro život v dnešní hektické společnosti.

Empirické šetření v druhé části práce se zaměřuje na rodinu v sociálně pedagogickém kontextu v praxi. Budu se zajímat o postavení ženy v období mateřství, na mateřské a rodičovské dovolené, s ní úzce souvisejícím návratem do zaměstnání a jeho limity v ČR jednak očima veřejnosti (anketa), jednak z pohledu matek samotných (dotazník), prověřím nejčastěji uváděný problém při návratu žen do zaměstnání – dostupnost a úroveň mateřských škol (pozorování). Obecným tématem šetření je vliv sociálně pedagogického kontextu na vývoj jedince. Vlastní projekt se pak zaměřen na možnosti výchovy v rodině a v náhradní rodinné péči (kazuistika náhradní rodinné péče SOS. vesnička), využiji své asistentské praxe v SOS vesničce Doubí Karlovy Vary k podrobnému zmapování a osvětlení této formy náhradní rodinné péče.

V rámci empirického šetření se pokusím ověřit tyto čtyři dílčí hypotézy -

1. Sociální události mají významný vliv na výchovu a vývoj osobnosti dítěte.
 2. Hodnotový systém rodiny snižuje/zvyšuje dopad sociálních událostí na výchovu a vývoj osobnosti dítěte.
 3. Náhradní rodinná péče formou SOS vesničky je plnohodnotnou náhradou péče rodinné.
 4. Mezi náhradní rodinné péče v SOS vesničce je absence mužského vzoru.
- a následně z nich vyvodit závěry pro vyhodnocení hlavní hypotézy a zodpovězení stěžejních otázek této práce.

Podkladem k této diplomové práci mi byly informace pocházející především ze sběru dat z webových stránek a publicistiky, ale i z konzultací se zástupci státních i nestátních institucí zabývajících se problematikou sociálních událostí souvisejících s rodinou. Neopominutelnou pomoc mi při zodpovídání teoretických otázek a dilemat poskytly nejrozličnější odkazy z odborné literatury. Všechny tyto poznatky jsem později rovněž obohatila konfrontací s nejrozličnějšími textovými prameny Sociálního odboru Krajského úřadu Středočeského kraje a dalších sociálních organizací, včetně rozhovorů s jejich zástupci, a v neposlední řadě vlastní praxí.

Mým záměrem je zmapovat současnou situaci problematiky vlivu sociálních událostí na výchovu v českých rodinách a institucích náhradní rodinné péče a pokusit se nastínit možné cesty jejich řešení.

Výsledkem této diplomové práce má být studie, která by posloužila k hlubšímu pochopení sociálně pedagogického kontextu výchovy v rodině i mimo ní. Smyslem je též upozornit na nesystémovost v poskytování sociální pomoci v současné ČR. Doufám, že se mi vzhledem k šíři daného problému a jeho interdisciplinaritě podaří mé pojetí dostatečně vysvětlit a obhájit.

1. Teoretická část -Vymezení základních pojmů a problémů

1. 1. Rodina

1. 1. 1. Definice rodiny, druhy rodiny, funkce rodiny

Rodina je nejstarší společenskou institucí. Rozumí se jí zpravidla malá skupina lidí, která vzniká manželstvím a umožňuje vzájemné soužití mezi dvěma manželskými partnery, soužití rodičů a jejich dětí, vztahy mezi příbuznými a také mezi rodinou a společností. Vytváří určité emocionální klima, formuje interpersonální vztahy, hodnoty a postoje, základy etiky a životního stylu. Z hlediska sociologického je formou začlenění jedince do sociální kultury. Nejběžnějším modelem rodiny je tzv. nukleární rodina, kterou tvoří nejbližší příbuzní, tj. oba rodiče a děti. V posledních desetiletích se model rodiny, který je historicky flexibilní, významně proměňuje. Zvyšuje se variabilita rodinných typů, zahrnující nejen rodinu vlastní a úplnou, ale také rodinu nevlastní, neúplnou a náhradní. Současné pojetí má tendenci chápání rodiny jako sociální skupiny nebo společenství žijícího ve vlastním prostoru – domově, uspokojující potřeby, poskytující péči a základní jistoty dětem.

Rozlišujeme tedy následující druhy rodin¹:

- 1) rodina základní = nukleární, tedy rodina sestávající z otce, matky a dětí
- 2) rodina rozšířená – zahrnuje i prarodiče, strýce, tety a další příbuzné
- 3) rodina úplná – v ní žijí oba rodiče a nejméně jedno dítě
- 4) rodina neúplná – chybí jeden z rodičů
- 5) rodina náhradní – tedy taková, která přebírá práva a povinnosti vlastní rodiny dítěte, podmínky stanovuje zákon
- 6) rodina harmonická – vztahy mezi členy této rodiny jsou vyrovnané, souladné, v souzvuku
- 7) rodina disharmonická – neshody, nesoulad

Dále se v odborné literatuře můžeme setkat i s termíny rodiny funkční, nefunkční, stabilní, nestabilní, integrovaná, dezintegrovaná.

Funkce rodiny jsou většinou chápány jako úkoly, které rodina plní jednak vůči sobě samé, jednak vůči společnosti.

¹ S. Střelec, a kol. *Kapitoly z rodinné výchovy*. Praha: Fortuna, 1992.

Za funkce rodiny jsou považovány funkce emocionální, domestikační, ekonomická, sexuálně-regulační, biologicko-reprodukční, výchovná, socializační.

Emocionální funkce je nezastupitelná pro zdravý vývoj člověka. V případě ztráty nebo déletrvajícího odcizení od rodiny, zejména v dětství (ať už faktické nebo vztahově-emocionální) vede ke vzniku neuróz, citových a psychických deprivací, hrozí narušením normality a integrity osobnosti. Příznivými hledisky jsou vzájemné porozumění, pomoc a láska.

Domestikační funkce znamená význam rodiny pro osobnostní zakotvení člověka v životě, pro vytvoření pocitu „sem patřím“, „tady jsem doma“. V dětství se projevuje jako ochrana a poskytnutí bezpečí, zastání za každé situace.

Ekonomická funkce považuje rodinu za jakousi mikrojednotku ekonomického rozhodování, která má k dispozici určité finanční a další materiální prostředky, jež využívá, investuje, ukládá. Hmotné zabezpečení rodiny a všech jejích rodinných příslušníků včetně dětí, stát přispívá sociálními dávkami (mateřská dovolená, stipendia, příspěvky na bydlení, dopravu, děti, daňové úlevy). Dříve byla tato funkce spojena s funkcí výrobní.

Sexuálně-regulační funkce – manželství je prostředím pro společensky uznávaný pohlavní styk.

Biologicko-reprodukční funkce zajišťuje reprodukci rodu, umožňuje biologickou obnovu sil děti jsou chápány jako pokračování rodiny a potažmo společnosti.

Rodina je prvním výchovným prostředím, kam se dítě dostává, proto má neochvějný význam pro získávání prvních zkušeností se životem, dovedností, formování osobnosti. Spolu s funkcí socializační je zaměřena na přípravu nové generace, podílí se na začleňování do společenských vztahů a na nacházení vlastního místa v nich.

1. 1. 2. Historie rodiny

Své kořeny má rodina jednak v činiteli individuálním, pohlavní pud, jednak v činiteli sociálním, potřebě zachovat rod skrze reprodukci. Pohlavní pud přitahuje bytosti jednoho pohlaví k bytostem pohlaví druhého. Umožňuje skrze potomstvo reprodukci a zachování lidského rodu. Člověk se rodí, na rozdíl od jiných živočišných druhů, jako bytost poměrně nehotová, a to tělesně i duševně. K hotovosti může dospět jedině skrze rodinu a společnost. Bez nich by se buď vůbec nezachoval, nebo minimálně duševně nevyvinul. Jedinec je fyziologickou, psychickou a sociální součástí rodiny. Rodina není institucí umělou, ale přirozeně nutnou.

Některé tendence nás upozorňují², že rodina se diferencovala teprve uvnitř širšího seskupení (klanu). Prvotní rodina existovala v podobě svazku matky a dítěte. Biologický otec buď nebyl znám, aneb nebyl otcem sociálně uznávaným.. Otcovství biologické se dalo nesnadno určit, na nižších stupních poznání se nevědělo, že muž je nějak zúčastněn na oplodnění ženy, její těhotenství se přičítalo vlivům nadpřirozeným, zvláštnímu obřadu, jenž žena vykonala, mateřství se dalo snadno a jistě rozpoznat. Tímto bylo vytvořeno těsné pouto mezi matkou a dítětem a dán základ rodině metronymické (matriarchální), tvořené matkou, jejími dětmi a dětmi jejích dcer. Muži v té době opouštěli své příbuzenstvo a odcházeli žít se ženou. Muži se pouštěli za lovem a žena zůstávala doma, aby se starala o domácnost. Dítě přijímalo její jméno a vlastnictví přecházelo po matce (např. severoamerické kmeny Indiánů).

V období života pastýřského se muž, který byl vlastníkem stád, tedy rodinného vlastnictví, stával hlavním činitelem v rodině. Děti dostávaly jméno po něm a dědily po otci i rodinné vlastnictví. Nejstarší žijící syn se stával následnou hlavou rodiny. Válka zesílila moc mužů nad ženami. Ženy zajaté v boji se stávaly otrokyněmi a ženami vítězů. Takto koupená žena, a se způsobem opatrovat si ženy koupí se setkáváme již v raných sociálních dějinách, byla úplným vlastnictvím muže. Tato forma rodiny, v níž byl muž hlavou rodiny a svrchovanou autoritou nad ženou a dětmi, ne-li dokonce vlastníkem, se nazývá rodinnou patronymickou, patriarchální (staré židovské rodiny).

Důraz byl kladem na otcovskou autoritu a uctívání předků, tak tomu byl u čínských rodin. Podobně tomu bylo i u rodin římských, kde se rodina opírala o náboženskou základnu uctívání předků. Vládla přísná rodinná morálka, rodinné svazky byly nerozlučitelné. Pozdější úpadek způsobil uvolnění rodinných svazků ve všech těchto směrech.

Součástí římské rodiny byli i otroci, služebníci a ostatní členové spojení poutem společenského původu, nazývala se „familia“, tento název následně přešel z římského práva do mnohých evropských jazyků.

Křesťanství vybudovalo pro rodinný život náboženskou základnu, z manželství učinilo svátost, postavilo hráz rozvodovosti a nahradilo patriarchální rodinu židovsko-řecko-římskou rodinou polopatriarchální, v níž absolutní moc otce byla omezena ohledem na blaho a důstojnost ostatních členů rodiny. Tento typ se udržel v západní kultuře až do poslední části

² S. Střelec a kol. *Kapitoly z rodinné výchovy*. Praha: Fortuna, 1992.

19. století, kdy ustoupil typu rodiny demokratické, založené na principu psychické, právní a mravní rovnocennosti muže a ženy³.

1. 1. 3. Formy rodinného života

Existují vlastně jen dvě formy rodinného života, forma polygamní a forma monogamní. Rodina polygamní je buď polyandrická (mnohomužská) nebo polygynická (mnohoženská). Mluví se také o rodině skupinové, ale tato forma je velmi řídká.

První sexuální vztahy lidských jedinců byly dosti volné. To neznamenal absolutní promiskuitu, určité regulace vždy existovaly, ale připouštěly větší šíři sexuálních vztahů.

Polyandrie, čili spojení jedné ženy s více muži, je také záležitostí spíše ojedinelou. Polygynie, tedy spojení jednoho muže s více ženami, znamenala pro ženy v rodinné skupině buď postavení rovné, nebo, což je častější, některá z žen má postavení přednostní. Manželství skupinové pak znamená spojení více mužů s více ženami.

Monogamií nazýváme spojení jedné ženy s jedním mužem, ať už dočasné nebo trvalé, je nejčastější. Můžeme rozlišit monogamii vynucenou a dobrovolnou. Vynucená monogamie existuje v případě, kdy si muž, přestože by chtěl a směl, nemůže si opatřit více žen, z důvodu jejich nedostatku či vlastní chudoby. Vynucená monogamie by vlastně mohla být započtena jako součást polygamie. K sociálním ziskům monogamie určitě patří lepší péče o děti ze strany rodičů, větší citlivost a láska, plnější svazky rodinné, soudržnost rodiny, lepší péče o zestárlé rodiče ze strany dětí.

Co se formy výběru členů rodinného soužití týká rozlišujeme endogamii, tedy rodinný svazek uzavíraný pouze mezi členy téže skupiny, kasty nebo třídy (např. Indie) a exogamii, což je výběr partnera mimo vlastní skupinu. Metody výběru mohou být:

Manželství na základě přirozeného nebo sexuálního výběru, tj. žena a muž si vybírají na základě přirozené přitažlivosti a žijí spolu tak dlouho, dokud je jim toto společenství žádoucí.

Manželství lupem či únosem, které vzniklo v rámci exogamie nebo stavů válečných.

Manželství kupem, snadné to opatření ženy výměnou za hmotné jmění.

Manželství na základě souhlasu, k manželství stačil souhlas rodičů.

³ O rovnosti v pravém slova smyslu lze u nás hovořit ovšem až se vznikem 1. republiky 1918.

K úplnosti je třeba se zmínit ještě o dvou termínech a to o levirátu (zemře-li muž, jeho bratr je povinen vzít si vdovu po něm) a sororátu (zemře-li žena, je muž povinen vzít si její sestru).

Tato subkapitola nesouvisí jen s historií, některé formy jsou uplatňovány dodnes, já ji zmiňuji v kapitole historie z důvodu, že u nás se vyskytuje jen forma monogamní a metoda na základě přirozeného výběru.

1. 1. 4. Historie dětství

Historické prameny dokládají⁴, že život dětí byl vždy spjat se způsobem života jejich rodičů a společnosti. Ve starověkých společenstvích se do vztahů k dětem promítaly nejen životní podmínky ale i filozofie dané společností. O tom, zda bude po narození přijato dítě do rodiny, často rozhodovala hlava rodiny. Otec měl neomezenou pravomoc nad životem a smrtí svých dětí, pokud patřil do svobodné a majetné společenské skupiny. Kromě toho také rozhodoval o otázkách života svých otroků a jejich dětí. Oběťmi neomezené pravomoci bývaly neduživé děti a mnohdy i novorozenci ženského pohlaví.

V tomto období se začínají ozývat hlasy navrhuující nejen rodinnou ale i ústavní výchovu od narození. Již Platón se ve svém díle *Ústava*⁵ zabývá v úvaze o správné obci myšlenkou o správné obci myšlenkou na vytvoření silného státu, který by měl pod kontrolou nejen výchovu dětí, ale také některé stránky rodinného života. Předpokládal, že stát bude ovlivňovat výběr partnerů a také populační otázky: „Zařídíme sňatky co možná nejvíce dokonalé ...“ navrhuje a vzápětí vyslovuje požadavek vztahující se ke kvalitě populace: „... je třeba, aby nejlepší muži obcovali s nejlepšími ženami co nejčastěji.“ Děti, které se narodí mimo kontrolu státu (obce) a děti neduživé jsou „prohlášeny nepravými a neposvěcenými a jsou odstraněny na místě tajném a nezjevném ... Narozené děti jsou pokaždé přejímány od úřadů k tomu stanovených ... Ty pak vezmou děti dobrých rodičů a zanesou se do oddělení pro chov novorozeňat k jakýmsi pěstounkám, ubytovaným zvláště v některé části města. Matky pak přicházejí do těchto stavů a přes den pečují o děti své i cizí. Přitom se dbá, aby žádná nepoznala svého dítěte.“

⁴ I. Možný. *Moderní rodina*. Brno: Blok, 1990. Těž *Sociologie rodiny*. Praha: Slon, 1999.

⁵ Platón. *Ústava*. Praha: Svoboda – libertas, 1993.

Podle současných historických pramenů nebyla tato koncepce ve své době uskutečněna a také Platón pohlížel ve svých dílech na rodinu a některé její funkce s určitou mírou tolerance. Například v *Zákonech* uvažuje o výchově nejmenších dětí v rodině, kde má být však zvlášť pečováno o chlapce a o dívky⁶. Plně si však uvědomuje některá úskalí rodinné výchovy, když říká: „V soukromí a v rodinách vzniká totiž mnoho drobných a veřejnosti nezjevných zvyků, jež se působením jednotlivců snadno postaví proti radám zákonodárcovým a mohly by dělat mravy občanů všelijakými a vespolek nestejnými.“

K určitému omezení otcovské moci dochází ve středověku, kdy byl otec zbaven práva rozhodovat o životě či smrti dítěte⁷. Děti vyrůstající v rodinách nemajetných společenských vrstev byly od nejútlejšího věku pověřovány prací, čímž přispívaly nejen ke svému přežití, ale také k určitému zlepšení existenční situace rodiny, ve které žily. V tomto smyslu byly v rodinách přijímány také jako ekonomická hodnota, pracovní síla, kterou lze téměř bez omezení využívat. K jiným životním perspektivám byly předurčeny děti ze zámožných rodin šlechticů. Také zde byla uplatňována otcovská vůle, která měla svůj základ v materiální sféře středověké společnosti, zejména v rámci politických a ekonomických transakcí⁸.

Ve vztahu k realitě doby nás musí významně oslovovat myšlenky tehdejších myslitelů, zejména Jana Ámose Komenského, jehož myšlenky jsou přijímány a našly své uplatnění v mnoha zemích světa teprve ve 20. století. Jeho stěžejním dílem ve vztahu dítěte k rodině je dílo „*Informatorium školy mateřské*“, které je dodnes považováno za základ metodiky rodinné výchovy dětí od narození do šesti let. V úvodu *Informatoria* nalézáme jakési motto celé knihy: „Nejpřednější stráž lidského pokolení v kolébce jest, protože na začátku záleží všechno, k dobrému i zlému, kam co jíti začne, tam jde: za hlavou tělo, za ojem vůz. A nesnáze je začít na počátku, jinde těžko.“⁹ J. A. Komenský těmito slovy naznačuje, jak důležitá je správná výchova již v prvních letech života dítěte, a zdůvodňuje matkám, „že dítky nejdražší Boží dar a klenot nejpilnějšího opatrování hodny jsou.“ Srovnává děti a světské bohatství „stříbro, zlato, perly a kamení drahé“ a ukazuje rodičům, oč vzácnějším majetkem jsou jim děti. Při péči o děti nestačí, aby je rodiče naučili jíst, pít, chodit, mluvit a oblékat se. To považuje za samozřejmé. Mnohem závažnější se mu jeví péče o jejich duši a mysl.

⁶ Platón. *Zákony*. Praha: Oikoymenh, 1997.

⁷ S. Střelec a kol. *Kapitoly z rodinné výchovy*. Praha: Fortuna, 1992.

⁸ Zejména tzv. sňatková politika.

⁹ J. A. Komenský. *Informatorium školy mateřské*. Praha: SPN, 1979.

S nastupujícím novověkem se odrazila změna společenských podmínek také ve větších nárocích na vzdělání dětí, na jejich přípravu k plnění složitějších pracovních úkolů. Požadavek povinné školní docházky byl obtížně prosazován a narážel na nepochopení nejen bohatých společenských vrstev, ale byl také se značnými výhradami přijímán chudými, nemajetnými rodiči¹⁰. Tyto rozdílné příčiny nepochopení byly především důsledkem společenských poměrů. Proti povinné školní docházce nevystupovala jen šlechta, velkostatkáři, ale i církve, která argumentovala, že pro zbytečné učení nebude dost místa pro náboženství. U světské veřejnosti to bylo spíše, že povinná školní docházka je připravuje o levnou pracovní sílu.

V 18. století se objevují tendence změnit přístup k dítěti¹¹. K významným myslitelům zabývajících se touto problematikou byl např. Jean Jacques Rousseau (1712-1778), který zveřejnil své názory na výchovu v pětidílném spise *Emil čili o výchově*. Za první přirozené právo člověka považuje Rousseau jeho svobodu. V oblasti výchovy zamítá všechno, co by mohlo narušit svobodný vývoj dítěte. Přirozená výchova je v jeho díle chápána jako „shoda s přírodou“, v řeči současnosti, výchova v souladu s věkovými (fyzickými a psychickými) zvláštnostmi dětí¹². Rousseau přísně odsuzuje středověký způsob výchovy spojený s biflováním, krutou kázní, tělesnými tresty, odsuzuje i úlohu knih při výchově dětí. Je toho názoru, že „cílem výchovy má být láska ke svobodě a schopnost za ni bojovat, výchova má být svodná i v metodách a v organizaci“¹³. Většinu předchozích koncepcí výchovy zavrhuje a sympatizuje pouze s některými myšlenkami svých současníků. Vytváří vlastní výchovný systém, v němž od narození do dvou let má být dětem zabezpečena správná životospráva a umožněn tělesný rozvoj. Období od dvou do dvanácti let je nazýváno spánkem rozumu. Těžiště výchovy má být v tomto období v činnostech umožňujících rozvoj zraku, sluchu, hmatu a dalších smyslových orgánů. Teprve věk od dvanácti do patnácti let je vhodný k rozumové výchově. Jedním ze zdrojů nenásilného poučení o základech lidského vědění je pro děti tohoto věku zcela výjimečně doporučena četba knihy Robinson Crusoe. Uvedené dílo, jehož děj se odehrává v přírodním prostředí, a činnosti, kterými se zabývá hlavní hrdina, bezprostředně souvisejí s uspokojováním základních potřeb člověka, což odpovídá zásadám,

¹⁰ školní docházka byla finančně náročná, děti zastaly méně práce, atd.

¹¹ „Století dítěte“.

¹² J. J. Rousseau. *Emil čili o výchově*. Praha: Dědictví Komenského, 1911.

¹³ Tamtéž.

na nichž je budována Rousseauova životní koncepce. Období od patnácti let do plnoletosti je především obdobím, které má být naplněno mravní výchovou. Jean Jaques ovlivnil svými názory nejen své současníky, ale i další generace, zejména pedocentrismus¹⁴.

1. 1. 5. Typy výchovných postojů

Rodinná výchova se může projevovat v několika různých typech¹⁵:

Autoritativní výchova – pokud je uplatňována u obou rodičů, nedostává se dítěti něžnost a láska, jestliže je uplatňována jen jedním z rodičů, je dítě citově nevyrovnané. Snaží se prosazovat své názory prostřednictvím útočnosti a vzdorovitosti i přes autoritativní vliv rodičů, nebo uniká do vysněné skutečnosti. Děti samy autoritativní chování přejímají a napodobují, často uplatňují autoritativnost ve spojení s agresivitou ke slabším spolužákům a později k vlastním dětem.

Rozdílná výchova znamená rozdílný způsob výchovy matky nebo otce nebo uvědomělý a častý přechod rodičů od jednoho způsobu výchovy k druhému. Důsledkem je nervozita, útočnost, vzdorovitost v chování dítěte.

Zanedbávající výchova, kde děti žijí v rodinném prostředí, které je k nim nevšímavé a nepřátelské. Tyto děti strádají po rozumové, sociální i citové stránce, postrádají pozornost, péči a trpělivost, bývají agresivní, chladné nebo pasivní.

Odmítavá výchova postihuje často děti, jejichž narození bylo z nejrůznějších důvodů nechtěné. Rodiče odmítají zabezpečit některé potřeby dítěte. Z psychologických potřeb to bývá neuspokojování potřeby bezpečí a jistoty.

Úzkostlivá výchova představuje přehnaně pečlivou výchovu s příliš úzkostlivým postojem k dítěti. Vede k nezdravé shovívavosti, předpojaté starostlivosti a úzkostlivosti. Dítěti se dá všechno, co si přeje, je odmalička ufnukané, protože ví, že na rodiče pláč vždycky zabere, dítě je centrum dění, vyrůstá bez autority. Dítě je egoistické, rozmazlené, vyžaduje pozornost rodičů, protože se nedovede samo zaměstnávat, neumí si ani hrát s ostatními dětmi.

¹⁴ Pedocentrismus je pedagogický směr 20. století, odvozený i od knihy E. Keyové „Das Jahrhundert des Kindes“ (Století dítěte, 1903). Podřizuje cíle výchovy a vzdělání zcela individuálním potřebám a zájmům dítěte, přeceňuje však hlediska biologická před společenskými. Později i některými svými představiteli (J. Dewey) odmítnut jako příliš jednostranný

¹⁵ K. Jamiš. *Rodina a otázky s ní související*. Hradec Králové: Gaudeamus, 1998.

Jedná se o projev přílišné lásky rodičů k dítěti, projevuje se starostlivostí a úzkostlivou péčí o dítě, ze strachu o dítě rodiče odstraňují z cesty každou překážku, nedovolí mu nic udělat, jsou stále s dítětem, omezují jeho samostatnost i touhu po vlastním projevu. Dítě je pak stydlivé, plaché, bojácné, nesamostatné a pasivní, někdy i vývojově zaostalé, neumí jednat a pak celý život bude potřebovat vedení.

Příliš povolná výchova. Rodiče nezdravě lpějí na dítěti. Zacházejí s ním velmi něžně, předem ho omlouvají, ničím ho neomezují, nekladou požadavky ani normy, naopak se snaží dítěti splnit každé přání a odstraňují mu z cesty i ty nejmenší překážky. Dítě je pak rozmazené, dělá si nároky na maximální péči rodičů, je neschopné řešit svoje problémy.

Perfekcionalistická výchova značí přehnané nároky rodičů na dítě, které neodpovídají jeho schopnostem. Cílem je vychovat vynikajícího jedince, který bude podávat perfektní výkony ve všech směrech, rodiče podněcují v dítěti touhu být první a vyniknout nad ostatními, průměrné výkony posuzují kriticky. U dítěte je vytvářen nesprávný postoj k sobě samému, ale i k druhým dětem, takovéto dítě bývá často neoblíbené, přetížené a unavené.

Nedostatečná výchova vychází z nezájmu rodičů o dítě (nízká úroveň manželů, rodičovská nepřipravenost, neurované rodinné poměry, nedostatek pedagogických schopností a přiměřených charakterových vlastností). Rodiče se chovají k dětem nepřátelsky, chladně, projevuje se to i v jejich nezájmu o dítě, v soustavném zanedbávání povinné péče, v nedostatku lásky k dětem. Dítě je ochuzováno v citovém životě, vede u něj k pocitu nejistoty a křivdy, dochází k narušení osobnosti dítěte. Dítě se chová chladně i ke svému okolí a nedovede později k nikomu citově přilnout.

Matějček rozděluje výchovné postoje do dvou skupin¹⁶:

Negativní výchovné postoje, které dále dělí na výchovu zavrhujeící (v našem dělení odmítavá výchova) a zanedbávající.

Pozitivní výchovné postoje (i když vždy záleží na míře), které dále dělí na výchovu rozmazlujeící (příliš povolná výchova), výchovu úzkostnou – ochránářskou (úzkostlivá výchova), perfekcionalistickou, protekční výchovu.

Protekční výchova je vedena úsilím rodičů o dosažení vytčených cílů dítěte bez ohledu na to, jakými prostředky se k němu dítě dopravuje. Cílem není dokonalé dítě, ale jeho postavení tam, kde si je vysnili, nebo kde to považují za nejlepší, dítěti je „zametána jeho životní cestička“. Může vést ke sporům se školou.

¹⁶

Z. Matějček. 1992

1. 1. 6. Rodina a škola

Rodina a škola jsou dvě základní výchovné instituce, o jejichž významu jen málo lidí pochybuje. Problém vztahu rodiny a školy je vnímán obecně a jeho následky se projevují jak v prostředí rodiny, tak v práci školy. Mnozí z nás si uvědomují, že bez spolupráce školy a rodiny nemůže fungovat vzdělávání našich dětí.

Mezi základní potřeby, které rodina uspokojuje a bez jejichž saturace¹⁷ se neobejde ani školní prostředí, lze zařadit např. potřebu stimulace a poskytování podnětů, potřebu učení, nabývání zkušeností, potřebu bezpečí, jistoty a emocionální odezvy, potřebu společenského uznání, uplatnění a pozitivního hodnocení, potřebu vytváření životní dráhy a perspektivy.

Všechny tyto potřeby se podílejí na vytvoření vztahu k prostředí, v němž člověk žije, vytvářejí ale i vztah k sobě, pojetí vlastní úspěšnosti, fixují spokojenost, životní jistotu, sebedůvěru, touhu po vědění. Na těchto základech mimo jiné staví i škola. Žák, u něhož jsou uspokojeny tyto potřeby má vyšší pravděpodobnost školního úspěchu než ten, u kterého tyto potřeby uspokojeny nejsou¹⁸.

Učitel si musí uvědomit, čím dítě doma zrovna prochází (výchovné postoje, problémy v rodině, rozvod, smrt v rodině, atd.). Jsme jenom lidé, můžeme mezi sebou komunikovat a vzájemně se podporovat, nemusíme vždy používat jen direktivní a autoritativní přístup¹⁹, ale můžeme někdy nastavit i přátelskou tvář, tak abychom získali důvěru a sympatie dětí, žáků. Tento postup nám může pomoci i v lepší spolupráci rodiny a školy.

Vzájemná spolupráce rodiny a školy pomáhá posilovat rodičovské postoje, zpětný vliv na děti, i učitelský sbor je schopen radit rodičům, jak své děti lépe motivovat k učení.

Učitel by měl uplatňovat následující adekvátní přístup k dítěti, takový aby dítě neselhávalo: individuální přístup, tempo, kompenzační vyučování, laskavost a péče.

Škola by měla vykonávat podporující roli. Selhání a trvalý neúspěch ve škole a v době dětství ovlivňuje sebevědomí celého života a vede až k životnímu selhání, každý žák potřebuje pozitivní odezvu.

Rodiče a učitelé uskutečňují sociální role, které působí na děti současně, výchova proto musí jít „ruku v ruce“ a nikoliv proti sobě²⁰.

¹⁷ Naplnění

¹⁸ J. Čáp. *Psychologie výchovy a vyučování*. Praha: Karolinum, 1993.

¹⁹ Viz. kapitola Výchovné styly.

²⁰ Např. rodičovské poznámky vůči učitelům, apod.

Rodiče si musí uvědomovat všechny faktory ovlivňující výchovu jejich dětí. Nejsou to jen oni a škola, učitelé, do výchovy vstupují světské a církevní organizace určené výhradně dětem a mládeži, speciální státní, soukromé a nadační instituce s participací na výchově handicapovaných dětí a mládeže, dále sportovní, zdravotnické, ekologické, odborové a další organizace orientující se v rámci své programové činnosti také na výchovu dětí a mládeže, a v neposlední řadě hromadné sdělovací prostředky, např. rozhlas, televize, film, tisk, a další lokální a regionální faktory společenského prostředí.

1. 1. 7. Aktuální problémy rodiny a současné problémy dětí a mládeže

Za aktuální problém současné rodiny je považována tzv. krize dnešní rodiny. Příčiny krize dnešní rodiny jsou různé²¹. Většinou se uvádí: vysoký koeficient rozvodovosti ve většině vyspělých zemí (často spojovaný s nízkým věkovým průměrem novomanželů), bytové, ekonomické problémy, relativně větší ekonomická nezávislost žen, existence dvoukariérových manželství s potřebou nových forem rozdělení práce a současnou změnou projetí tradiční mužské role, zhoršování vztahů v rodině, delikvence dětí a mládeže, alkoholismus, narkomanie, atd.²²

²¹ K. Lorenz. *Osm smrtelných hříchů*. Jak jsem již v úvodní části zmínila, je třeba vyjít z obecných faktorů působících na lidskou společnost, zejména důležité jsou pro nás patologické projevy ve vývoji lidské společnosti ohrožujících civilizaci i lidstvo jako celek, několik příčinně souvisejících procesů, které Konrád Lorenz nazval osmi smrtelnými hříchy. Jedná se o následující problémy:
Přelidnění Země, které způsobuje přemíru sociálních kontaktů, ty pak následně odcizení, stranění se nebo opačný extrém – agresi.
Pustošení přírodního prostředí je zapříčiněno jednak absencí úcty vůči kráse a výtvorům, jednak honbou za vlastnictvím, čerpáním přírodních zdrojů pro vlastní potřebu, bez ohledu na potřeby přírody a zachování rovnováhy.
Závod se sebou samým – dnešní člověk se honí za úspěchem, materiálním, mít dostává přednost před být. Skutečné hodnoty ustupují do pozadí, není čas zamyslet se sám nad sebou.
Mizení silných citů způsobené změkčilostí. „Díky“ pokroku v medicíně a farmacii není dnešní člověk schopen snášet nelibost, tím ale ztrácí také schopnost prožívání, zejména radosti, protože bez úsilí a překonávání překážek nelze dosáhnout takového prožitku z úspěchu.
Genetický úpadek – moderní společnost postrádá selektivní faktory pro rozvoj a zachování norem sociálního chování.
Rozchod s tradicemi – nedostatek kontaktů dětí s dospělými má za následek neporozumění mezi mladou a starší generací, což má nedožité následky zejména v tom, že mladá generace přestává cítit morální povinnost postarat se o své bližní jako samozřejmou.
Rostoucí poddajnost lidstva vůči doktrínám. Dochází k uniformitě zejména vlivem masmédií.
Vyzbrojení lidstva nukleárními a ostatními zbraněmi je reálnou hrozbou okamžitého zničení lidstva nebo jeho části.

²² P. Sak. *Proměny české mládeže*. Praha: Petrklíč, 2000.

Snížená stabilita rodiny je dána jednak vlivem vnějších činitelů, sociálních, ekonomických a právních tlaků, které mohou přivést rodinu do náročné a stresové situace, jednak vlivem činitelů vnitřních, především lidských (snížená tolerance ke stresu, volní vlastnosti partnerů, nízká sociální a psychická zralost partnerů při vzniku rodiny, atd.). Nejvíce ohrožená co do stability je mladá rodina do pěti let po uzavření manželství Část mladých lidí přistupuje k založení rodiny jako k tomu, co lze v případě neúspěšnosti zrušit.

Problémy vznikají též při nepřipravenosti pro rodinný a partnerský život. Nízká vzdělanostní úroveň v této oblasti způsobená nedůsledností a neodpovědností rodiny a školy, která se otázkami partnerství a rodičovství reálně nezabývala²³.

Dochází k demokratizaci vztahů pro rodinný a partnerský život. Demokratizace vztahů muž-žena, rodiče-děti, vede k odbourání formálních bariér, tak známých v minulém století, změna postavení žen v rodinách, posunu rolí v rodinách, změně v autoritě rodičů²⁴.

Prodlužuje se doba života dětí v rodině. K prodloužení doby života dětí v rodině dochází vzhledem k prodlužující se době profesionalizace dětí a vzhledem k sociálním otázkám (bytové otázky, výše životních nákladů, úspěšnost v zaměstnání).

Klesá počet rodin v přepočtu na počet obyvatel, klesá též počet úplných rodin.

Rodina není schopna plně dodržet práva dítěte²⁵. Počet ohrožených, týraných a zneužívaných dětí stále narůstá, jsme schopni situaci řešit a chovat se preventivně?

Rodina se dostává reálně nebo pocitově do ekonomické tísně, toto konstatování je vázáno na úroveň příjmů a zdrojů rodin a na jejich hodnotovou orientaci.

Narušení integrity rodiny. Stále více zaměstnání vyžadují více času rodičů a ti se nedostatečně věnují nejen výchově svých dětí, ale i omezují komunikaci (povídání, radosti, starosti, rady) rodičů mezi sebou a rodičů s dětmi. S tím souvisí i životní způsob rodiny – nedostatečný odpočinek, relaxace, rekreace, změna životních hodnot (honba za ekonomickým standardem²⁶).

Sociokulturní úroveň rodiny, zejména vzdělání rodičů hraje velkou roli, jak své děti „vedou“, pobízení dětí k dobrému školnímu výkonu, zájmové činnosti, poskytování pomoci při učení, rozvoj zájmu o kulturu.

²³ K. Jamiš. *Rodina a otázky s ní související*. Hradec Králové: Gaudeamus, 1998.

²⁴ Tamtéž.

²⁵ Úmluva o právech dítěte. 1989.

²⁶ „Vlastnit vše, co je v dané době považováno za standard, nelišit se od druhých ...“ pozn. autora.

Jaké jsou současné problémy dětí a mládeže? Dnešní dospívající mají především jinou osobní zkušenost, co bylo na počátku 90. let 20. století vnímáno jako nové možnosti – svoboda názorů, vzdělání, cestování, seberealizace – je dnes samozřejmou realitou. Životní styl charakterizuje rozvoj informačních technologií, globalizace kultury, relativizace tradičních hodnot, nejednoznačná identita, odklad rodičovství, relativně vysoká míra individuální svobodné volby, kterou však provází vyšší míra osobní a sociální nejistoty. Počáteční popřevratový optimizmus se zmínil, poklesl zájem o společenské dění. Zvýšila se hodnota volného času.

Relativizace norem a hodnot vedla k oslabení všeobecného morálního konsenzu a k posílení významu a ceny vlastní autonomie a hodnoty, oslabila závislost na dospělých autoritách, posílila důležitost rovnocenných vrstevnických vztahů, vyšší důraz je kladen na aktuální prožitek, orientace na přítomnost a odklad či odmítání dlouhodobých závazků. To se projevuje například v trávení volného času, preferována je pasivní forma odpočinku, jednoduchá zábava a krátkodobé intenzivní prožitky.

Adolescence je dnes mnohovorstevnatým sociálním, kulturním a psychologickým fenoménem. Není jen pouhým přípravným či překlenovacím obdobím, má psychologickou cenu samo o sobě. V adolescenci se zakládá pocit autorství vlastního života, prohlubuje se vědomí hodnoty a jedinečnosti.

I když je role rodiny, která svým výchovným stylem, vlastními postoji, hodnotami a životními názory působí na utváření postojů, morálních hodnot, vlastní identity, vnímání světa, způsobů řešení životních situací (zejména těch kritických) adolescenta, tedy problémů běžných (každodenních) i rizikových, bezpochyby zásadní, není zdaleka jediným ovlivňujícím faktorem. Nezanedbatelným vnitřním faktorem je genetická výbava, tedy dědičnost, vnějšími faktory pak kromě rodiny škola, vrstevníci, v případě závislostí pak zaměstnání (bezpečná, resp. nebezpečná zaměstnání), prostředí a opět společnost.

Stejně jako předchozí generaci i dnešní mládež řeší běžné každodenní problémy, jen přikládání váhy jednotlivým problémům, respektive jejich pořadí, se v průběhu času mění. Aktuální pořadí by mohlo vypadat asi takto: škola – zvládání učiva, přijetí kolektivem, učitelem a učitele, oblíbenost či neoblíbenost, atd. Jako významný problém vnímají dnešní mladí lidé peníze, které jsou dnes symbolem moci, vlastnictví, prestiže mezi spolužáky, proto je žádoucí jejich dostatek. Ke každodenním problémům patří navazování prvních partnerských vztahů, tedy problém s přítelem/přítelkyní, problémy v rodinném prostředí zejména s rodiči ale i sourozenci a dalšími příbuznými, nedostatek soukromí, trávení volného

času, v menší míře pak zdravotní problémy²⁷.

Tyto problémy mládež zdravě se vyvíjející zvládá zpravidla bez vážnějších komplikací. Existují však ohrožené skupiny, u kterých mohou běžné problémy přerůst v problémy závažné, rizikové. Jedná se o jedince ze znevýhodněného sociokulturního prostředí, z dysfunkčních rodin, jedince s LMD, se syndromem CAN, z rodin časově zaneprázdněných rodičů, s absencí kvalitně založených zájmů, apod. To ovšem neznamená, že takto znevýhodněný jedinec musí zákonitě dospět k rizikovému chování, stejně tak může do závažných problémů dospět adolescent ze zcela ideálního prostředí.

Závažnými problémy rozumíme takové chování, kdy jedinec poškozuje své tělesné či duševní zdraví, nebo ohrožuje společnost tím, že má negativní vliv či způsobuje újmu druhým lidem. V současnosti se jedná zejména o predelikventní chování a páčání trestné činnosti, agrese, násilí, šikanu a týrání (včetně rasové nesnášenlivosti a diskriminace), užívání drog, alkoholu a kouření, poruchy příjmu potravy, sebevražedné pokusy, sexuální rizikové chování nově též krize identity, která již ale není chápána jako problém adolescence, ale jako celoživotní téma.

Dědičnost, rodina, škola, zaměstnání, vrstevníci, společnost a prostředí mohou být při řešení závažných životních situací, krizí problémovým chováním faktory ochrannými stejně jako rizikovými. Genetický základ je možné výchovou vést k pozitivnějším výsledkům, nikoliv jej změnit. Selhává-li rodina ve svých základních funkcích, působí-li jakkoliv dysfunkčně, měla by být škola otevřená problémům svých žáků a studentů, vytvářet programy spolupráce, partnerství, aby se již nadále nestávala místem nepochopení či dokonce šikany, které podléhají nejvíce slabí jedinci z problémových rodin. Správná volba povolání, respektive vyvarování se nevhodnému zaměstnání, bude mít pro jedince se sklonem k závislostem jistě zásadní význam. Vhodný kamarád je ten, který pomůže vyhledat pomoc, ne ten, který přivede vaše dítě na zcestí, proto je dobré znát přátele svého dítěte, jak a s kým tráví svůj volný čas.

²⁷

P. Sak. *Proměny české mládeže*. Praha: Petrklíč, 2000.

1. 2. Rodičovství

Ještě do sedmdesátých let minulého století bylo rodičovství považováno za jakousi samozřejmou součást rodinné problematiky jako takové. Situace se změnila ve chvíli, kdy významně klesla porodnost, aniž by byla příčinou válka, ekonomická krize či epidemie. Ztrátou samozřejmosti získalo rodičovství na zajímavosti obdobně jako třeba pitná voda nebo čistý vzduch²⁸.

Významnou změnou pro současné pojetí rodičovství byl dle mého názoru snadný přístup k antikoncepci. Rodičovství tak přestává být přirozeným údělem, existence účinné antikoncepce dává ženě možnost svobodně se rozhodnout zda, kdy a kolik bude mít dětí, doposud byla určitá míra regulace možná pouze dobrovolnou zdrženlivostí či celibátem. Tato možnost regulace a z ní vycházející změna vztahu k rodičovství má významný vliv jak pro samotnou rodinu, tak pro makroprostředí celé společnosti. Snižuje-li se porodnost, mění se věková struktura společnosti, společnost stárne, jsou prosazovány stále více zájmy majority a tím se dostáváme do začarovaného kruhu – mladým rodinám s dětmi, které jsou v minoritě se dostává stále menší podpory a porodnost nadále klesá. V tomto ohledu mě zaujala myšlenka Steina Ringera²⁹, který navrhoval dát volební právo dětem s tím, že do jejich plnoletosti by je zastupoval jeden z rodičů. Co se zdá být nesmyslnou úvahou, má ale demokratický základ a odpovídá na otázku, zda je opravdu spravedlivé, aby rodina s více dětmi měla stejný vliv na veřejné dění a rozhodování o změnách jako rodina s menším počtem či dokonce bezdětný pár. Koneckonců kdesi v dávné minulosti se také zdálo nemyslitelné, aby nemajetní muži měli stejný vliv a stejná rozhodovací práva jako muži majetní a o něco později podobná otázka rovnosti mezi pohlavími, tedy mužem a ženou, obojí vyplynulo ze změn, kdy mužská síla fyzická i ekonomická přestala být relevantním ukazatelem, kdy žena přestala být absolutně závislou na muži, obojí dnes považováno za samozřejmost. Jak se tedy zachovat v případě, kdy regulace a svobodné rozhodnutí pro nebo proti rodičovství je spolehlivě dostupné a v rukou ženy, zůstává nadále otevřenou nezodpovězenou otázkou.

²⁸ Ne náhodou se tak stalo prakticky současně. Pozn. autora.

²⁹ I. Možný. *Sociologie rodiny*. Praha: Slon, 1999, s. 132-134.

Přechod k rodičovství se stává nejvýznamnějším nejen v rodinném cyklu, ale pro život vůbec. Zejména proto, že je vázán silným kulturním tlakem a to především na ženu. (Jak být emancipovanou moderní ženou a zachovat si přitom tradiční mateřský statut?)

Aktuální otázkou rodičovské výchovy zůstává problém, co mohou rodiče od dětí vyžadovat, k jakým hodnotám a jak děti vést. Jaké je dnešní pojetí výkonu práv a povinností rodičů? Odpovědi by nám mohly být tzv. rodičovské autonomie³⁰, tedy pojetí tradiční, demokratické, umírněně liberální a důsledně liberální pojetí rodičovské autonomie, které si teď přiblížíme:

Tradiční pojetí dává rodičům právo a povinnost předávat dítěti svůj hodnotový systém a představu o dobrém životě. Rodiče mohou užívat prostředky podle své úvahy a mohou bránit dítěti v poznání hodnot a norem chování, které sami neakceptují. Jestliže takto vedené děti ohrožují společnost, má právo zasáhnout, ale ne cestou intervence do rodičovské autority. Takto chápaná autorita posiluje integritu rodiny a stabilitu vývoje kultury, ale může vést k predsudkům vůči kulturám jiným, k utváření autoritářské osobnosti neschopné autonomně se rozhodovat.

Demokratické pojetí je modifikací tradičního. Počítá také s povinností držet se hodnot rodičů, dává však prostor i jiným hodnotám. Děti musejí být o rodičovských hodnotách přesvědčovány, ne vnucené, ale interiorizované jako vlastní.

Umírněně liberální pojetí ponechává rodičům právo prezentovat dítěti jejich hodnotový systém, ale v přiměřeném věku by mělo být seznámeno i s jinými hodnotovými systémy.

V důsledně liberálním pojetí je ponechán prostor dítěti, aby si samo vybralo hodnoty, rodiče jej pouze chrání před omezujícími vlivy. V tomto pojetí je možný dynamický rozvoj osobnosti dítěte, ale zároveň může docházet k rozvolňování vztahů v rodině a snižování mezigeneračního porozumění.

Žádný typ se ovšem nevyskytuje v čisté podobě, přístupy rodičů se dokonce v průběhu života mohou měnit pod vlivem zkušeností, zrání a vývoje dítěte.

³⁰

I. Možný. *Sociologie rodiny*. Praha: Slon, 1999, s. 132-134.

1. 3. Mateřství

Dnešní moderní člověk se musí často rozhodovat sám za sebe činit rozhodnutí i při nedostatku informací a v časové tísní. Protože se mnohdy musí řídit metodou pokusu a omylu, stalo se jeho druhou přirozeností vědomí revokovatelnosti a šance na druhý pokus. Pro mateřství ale tato vratnost neplatí, oprava není možná, dítě nelze vrátit, ani vyměnit za jiné. Stejně tak nemá jako jiné životní události pozvolný charakter, přípravné období. Přechod k němu je přelomový. Těhotenství je pouze fyziologickou přípravou, nikoliv sociální. Dítě, které tu nebylo, najednou je. Snížením počtu vícečetných rodin a růstem počtu rodin s jedním dítětem ztrácí ženy opakovanou zkušenost.

Nejčastěji diskutovaným problémem je konflikt mezi mateřstvím a kariérou ženy, v čemž spatřují jistou nedostatečnost a handicap ve studiích mnohých dalších sociálních determinant³¹.

1. 3. 1. Postavení ženy-matky

Pozice ženy ve společnosti i v rodině prošla dlouhým vývojem a mnoha proměnami a řadou návratů. Novodobou historii zahájil boj žen za rovnoprávnost, následují další snahy o emancipaci, které dnes vrcholí v hnutích gender, komunitách a svépomocných skupinách bojujících za společnou věc.

V rodině. Role ženy v rodině byla vždy spojována s mateřstvím, péčí o domácnost, děti a manžela. Povinností muže pak bylo zajistit rodinu finančně. Konzervativní pojetí ženské role coby pracující matky předpokládá, že žena pokud se vdá a má děti, by neměla chodit do zaměstnání a měla by se plně věnovat své mateřské roli a péči o domácnost, nemají tedy usilovat o pracovní místa jako muži, kteří jsou živiteli rodiny. Neokonzervativní postoj připouští práci vdaných žen do té doby, než se stanou matkami, do zaměstnání by se měly vrátit, až vychovají svoje děti, postarají se o svoje nemohoucí rodiče a vnoučata. Egalitární přístup pak počítá s tím, že si žena během pobytu doma s dětmi je schopna udržet svoji kvalifikaci a navrátit se poté do zaměstnání, ale také zdůrazňuje že již nikdy nemůže ztracený čas dohnat a vyrovnat se tak mužské konkurenci.

³¹ I. Možný. *Sociologie rodiny*. Praha: Slon, 1999, s. 124-130.

Ve společnosti. Přestože se současná společnost tváří, že problém nerovnosti a diskriminace je již dávno vyřešen, praxe ukazuje, že i současná rovnost příležitostí je relativní. Stále platí, že žena se stejnou kvalifikací i zkušenostmi jako muž má menší šanci uspět v soutěži o prestižní místo a bývá finančně hůře ohodnocena.

Přestože se neustále mluví o tom, jak klesá porodnost, jak stále více žen dává přednost kariéře před mateřstvím, dělá se pramálo pro změnu tohoto stavu. Je to způsobeno právě tím, že populace stárne a politika se zaměřuje na zájmy této stárnoucí populace (nedostatečně), v jejímž zájmu není podpora mladých rodin, porodnosti a mateřství (opatření roku 2006 jsou dílčí, nesystémová, tudíž nic neřešící) a tím se začarovaný kruh pokračuje – ženy stále více váhají, zda mít děti, pokud ano, tak to jedno statusové, právě vlivem negativní zkušenosti spojené s návratem do zaměstnání po mateřské dovolené.

Současná praxe je taková, že firmám se vyplatí, dát ženě raději výpověď a odstoupné než dostát svým závazkům a držet jí místo. Proto se mnoho žen rozhoduje pro dřívější návrat do zaměstnání a to na úkor svých malých dětí. A ani to není dnes vůbec jednoduché. Dříve pro tyto účely sloužily jesle a široká síť mateřských škol, tyto však byly pro nedostatek dětí uzavírány bez ohledu na budoucí opětovný nárůst poptávky. Ne každá matka si může dovolit platit školku soukromou. Proto současná žena mnohem více než kdy jindy stojí před otázkou, jak skloubit mateřství se zaměstnáním nebo dokonce radikálněji děti nebo kariéra? Pakliže se rozhodnout pro první, mírnější variantu, je třeba vidět na prvním místě zájmy dítěte, které u tohoto rozhodování nebylo přítomno a nemohlo si tudíž zvolit, říci, zda souhlasí, pokud už je tu je třeba respektovat a hájit jeho práva.

1. 4. Výchova, rodičovská výchova

Zdaleka to není jen rodina, coby zástupce mikroprostředí jedince (dále také přátelé, partneři, třída, pracoviště), která na jedince výchovně působí. Jeho vývoj je ovlivňuje též širší sociokulturní prostředí, tedy mezoklima, tedy například společenská vrstva, instituce, a vše je podmíněno makroklimatem, tedy stavem společnosti, ve které žije. Vzhledem k tomu, že každý člověk je svým způsobem jedinečný a přináší si na svět v genetické výbavě kromě obecně lidských dispozic současně dispozice individuální, je i míra vlivu jednotlivých působících činitelů různá. Jedinec není pasivním objektem výchovy, jak byl chápán dříve, jeho aktivita se projevuje od samotného počátku kdy v procesu tzv. sociálního učení mění své chování a jednání na základě svých zkušeností a vlivem vnějších podmínek, ale rozvíjí svůj

genetický základ v interakci s prostředím individuálně na základě výběru a vnitřní akceptace těchto vnějších vlivů.

Osobnost člověka se utváří buď spontánně, je otevřena působení silného podnětu, ale není to působení záměrné. Utváří se také situačně, kdy už je zde jistý záměr ovlivnit jedince, v dané konkrétní situaci není nucen přímo k jednání, pouze se snažíme o změnu postojů, názoru, vnitřní ochotu jednat jinak. O výchově lze mluvit ale teprve ve chvíli, kdy je působení na utváření osobnosti cílevědomé a systematické a cílem jsou trvalé změny v osobnosti, jejím chování a jednání. Takovéto působení musí vždy vycházet z pochopení individuality každého člověka. Nemělo by se jednat o jednostranné působení vychovatele na dítě, a ani opačný extrém, kdy je dítě chápáno jako subjekt vlastního formování není ideální. Dítě přece není tabula rasa a sebevýchova není až výsledkem výchovy, ale součástí celého výchovného procesu. Výchova by proto měla být vzájemnou interakcí, kde vychovatel vede, pomáhá, a dítě je aktivním subjektem svého utváření. Z tohoto pohledu budeme výchovu chápat jako „cílevědomé a záměrné vytváření a ovlivňování podmínek umožňujících optimální rozvoj každého jedince v souladu s individuálními dispozicemi a stimulující jeho vlastní snahu stát se autentickou, vnitřně integrovanou a socializovanou osobností“³².

Rodičovská výchova by měla být především nositelem základních funkcí rodiny a zejména na typu výchovného postoje závisí, jakým směrem se bude ubírat. Je specifická tím, že zprostředkovává osobnosti dítěte vůbec první výchovnou zkušenost, tedy je veškerý jeho další vývoj základní a zcela zásadní. V ideální podobě představuje partnerství otce a matky, kteří se snaží svým výchovným stylem, postoji, hodnotami působit na pokud možno harmonický vývoj svých dětí. Bohužel se setkáváme i se situacemi, kdy je funkčnost úplné rodiny ohrožena, narušena, či zcela zničena, kdy je rodina neúplná, nebo chybí zcela. Jedná se o různé sociální události, které musí být řešeny především rodiči samotnými, v případě, že na ně sami nestačí, je na místě obrátit se o pomoc.

32

J. Pelikán. *Výchova jako teoretický problém*. Praha: Amonium, 1995, str. 32 – 39.

1. 5. Sociální událost³³

Člověk se v průběhu svého života dostává do různých životních situací, běžných, životně významných, zátěžových i krizových. Některé biologické a sociální změny jsou považovány za přirozené, jiné za nepřirozené, patogenní, v mnohých životních situacích mohou být lidé dokonce ohroženi.

Životní situace tak mohou vyvolávat psychické, sociální i etické důsledky. Za sociální událost jsou považovány ale až v okamžiku, kdy jsou spojeny s důsledky ekonomickými a jsou předmětem veřejného zájmu³⁴. To znamená, že mohou vyvolávat sociální napětí a jelikož zájmem státu je sociální klid a stabilita, uznává vybrané životní situace za sociální události a vytváří možnost jejich řešení, vzniká právo na určitý druh ochrany.

V současnosti rozlišujeme u nás šest základních skupin sociálních událostí, které souvisejí se zdravotním stavem – nemocí a invaliditou, s rodinou – zakládáním rodiny, mateřstvím, výchovou dětí, náhradní rodinou péčí, ..., s věkem – stářím, s nezaměstnaností, s nouzí a s nepřizpůsobením – se sociální dezintegrací lidí nebo skupin lidí, nepřizpůsobených normálnímu životu.

1. 6. Rodina jako organismus sociálních událostí

Potřeby rodiny vznikají zpravidla dříve, než se lidé mohou na jejich krytí připravit („našetřit si“). Všeobecná deklarace lidských práv obsahuje i právo na rodinu a Úmluva Mezinárodní organizace práce³⁵ zahrnuje také zabezpečení matek v těhotenství a v mateřství, pomoc při výchově dětí v rodině a zabezpečení rodinných příslušníků a pozůstalých.

³³ Tento termín byl poprvé použit v učebnici *Československé právo sociálního zabezpečení*. Orbis: Praha, 1968, redigované I. Tomešem.

³⁴ I. Tomeš. *Sociální politika teorie a mezinárodní zkušenost*, Praha: Socioklub, 2001.

³⁵ č. 102, 1952 o minimálních standardech sociálního zabezpečení.

1. 7. Rozbor hlavních sociálních událostí a jejich významnost pro funkčnost rodiny

Těhotenství, narození dítěte, jeho výchova a úmrtí rodinného příslušníka nebo osoby poskytující výživu patří mezi důležité sociální události. Současná sociální politika na pomoc rodině se soustřeďuje zejména na mateřství, rodičovství a rodinu, výchovu a výživu dětí v rodině, ochranu dětí a žen v rodině i mimo ní a pomoc při ztrátě živitele.

Druhotné potřeby spojené s mateřstvím. Těhotenství, porod a šestinedělí jsou přirozené fyziologické procesy v životě ženy. Teprve zdravotní, pracovní a sociální komplikace s nimi spojené, jsou považovány za události sociální, tedy procesy vyvolávající zdravotní a ekonomické těžkosti. A když komplikace nenastanou? Přesto žena v tomto období potřebuje zvýšenou pomoc a péči, kterou si neumí nebo nemůže obstarat sama. Potřebuje lékařskou péči, pracovní volno a hmotné zabezpečení pro toto období. Narození dítěte znamená v životě rodiny důležitou změnu, která na ni klade nové nároky z hlediska psychického, ale i z hlediska hmotného zabezpečení.

Sociální událostí tedy není těhotenství, porod a mateřství, ale až druhotné potřeby s nimi spojené, což jsou náklady na zdravotní péči, ztráta výdělku vyvolaná potřebným pracovním volnem, zvýšené náklady vyvolané potřebou rodiny adaptovat se na přírůstek nového člena.

Druhotné potřeby spojené rodičovstvím. Rodina může být chápána tradičně jako společenská jednotka tvořená manželským párem a dětmi, v takovém případě by jí pomoc náležela jen v případě manželství. Moderní pojetí rodičovství již zohledňuje i neoddané páry a mnohde mezi nimi dokonce nečiní žádné rozdíly. Zvýšená pozornost by měla být věnována zabezpečení neúplných rodin.

Z hlediska výchovného pro nás má, více než mateřská dovolená, význam tzv. dovolená rodičovská, dovolená na výchovu, kterou může čerpat nejen matka, ale i otec dítěte. Rodičovská dovolená umožňuje jednomu z rodičů, aby celodenně pečoval o malé dítě. To je velmi důležité nejen pro fyzický a psychický vývoj dítěte, ale i pro formování jeho charakteru. Sociální událostí rodičovství je stav, kdy je rodič na mateřské či rodičovské dovolené a potřebuje po tuto dobu finanční pomoc. Další sociální událostí mladých manželů může být neexistence vlastního vhodného bytu, jeho zařízení, nedostatek peněz na pořízení přiměřeného bydlení.

Druhotné potřeby spojené s výchovou a výživou dětí v rodině. Narození a výchova dítěte znamenají zvýšení rodinných výdajů na ošacení, výživu a mnohdy i na bydlení. Sociální událost nespočívá v dětství samotném, ale v nákladech na výživu, preventivní a léčebnou péči, vzdělání a výchovu a životní start dítěte. Může být pojímána jako sociální událost rodiny, což znamená, že podporu potřebuje a je směřována na rodinu, nebo jako potřeba a nárok dítěte, podpora je poskytována jinak než prostřednictvím rodiny. Hlavním účelem pomoci by mělo být přispění rodině k úhradě zvýšených nákladů spojených s výchovou dítěte a omezení snižování životní úrovně rodin s dětmi ve srovnání s rodinami bezdětnými.

Zvláštní skupina sociálních problémů souvisí s rozpadem standardní rodiny a s neúplnými rodinami³⁶. Sociální vyloučení může nastat nezaměstnaností rodiče (samoživitele), nebo zanedbání péče o dítě následkem přezaměstnanosti, a podobně.

Ochrana dětí a žen v rodině i mimo ni³⁷. Děti a mládež nejsou ohroženy jen mimo rodinu, ale i v komunitě a rodině samotné. Jsou týrány, zneužívány a zanedbávány. Rozvíjí se proto sociálně právní ochrana a sociální pomoc a služby týraným, zneužívaným a zanedbávaným dětem.

Přestože formální diskriminace podle pohlaví je dnes již zakázána³⁸, zůstává problémem násilí na ženách a problém sexuálního obtěžování. K brutálnímu chování mužů vůči ženám dochází v domácnostech, zaměstnání i na veřejnosti. K nejčastějším projevům takového násilí patří bití, vydírání a obtěžování. Společenská pomoc by měla být přítomna všude tam, kde se ženy nedokáží samy ubránit. Za tímto účelem fungují odpovědné instituce, zakládají se občanská sdružení. Nutno podotknout, že v tomto ohledu má Česká republika mnoho co dohánět. V současné době se v souvislosti s domácím násilím, zneužíváním, začíná hovořit také o týrání mužů, tato problematika není předmětem této práce, ale je třeba ji zmínit pro úplnost nastíněné problematiky.

Pomoc při ztrátě živitele. Úmrtí člena rodiny, zejména živitele, znamená zpravidla hluboký zásah do způsobu jejího života. Mnohdy je nutné přizpůsobit se novým životním podmínkám, provést různé změny a úpravy, což je zpravidla spojeno s mimořádnými finančními náklady.

³⁶ I. Petrová. *Neúplné rodiny v současných společenských podmínkách*, Sociální politika č. 1/1998.

³⁷ J. Synovský. *Dětská práva v České republice a jejich plnění*, Sociální politika č. 12/1999.

³⁸ V praxi se s reálnou diskriminací ale stále setkáváme – zaměstnání, výše platu, ... pozn. autora.

Za sociální událost je považováno ekonomické ohrožení pozůstalých způsobené smrtí živitele nebo člena rodiny. Ekonomické ohrožení je buď jednorázové (vypravení pohřbu), krátkodobé, spojené s nezbytnou adaptací rodinného rozpočtu na ztrátu jednoho příjmu, a dlouhodobé, které lze označit za jistou formu sociálního handicapu, protože je spojeno s ohrožením sociální existence pozůstalých, způsobeným jejich neschopností nahradit ztrátu příjmu v rodinném rozpočtu.

*Náhradní péče*³⁹. Pomoc dětem, jejichž rodiče nebo rodina se nemohou nebo nechtějí o děti starat, je historicky nejstarším problémem. Dětem musí být poskytnuta péče náhradní.

Rodina může selhat krátkodobě, onemocněním rodiče, karanténou v dětském zařízení atd., nebo dlouhodobě, zánikem rodiny, například smrtí nebo mentální invaliditou rodičů, selháním rodičů (alkohol, drogy) nebo rodiny (týrání, zanedbávání).

Náhradní rodina se vytváří osvojením nebo svěřením dítěte do pěstounské péče, poručenskou péčí nebo také svěřením do péče jiné fyzické osoby než rodiče. Další formou náhradní výchovy (nikoliv náhradní rodinné péče) je nařízení ústavní nebo uložení ochranné výchovy v k tomu určených zařízeních (kojenecké ústavy, dětské domovy, výchovné ústavy pro mládež, atd.)

1. 7. 1. SOS vesničky jedna z cest náhradní rodinné péče⁴⁰.

Vytvoření nového domova byl jeden z důvodů, proč se i u nás začalo volat SOS pro naše děti, které musely trvale žít mimo rodinu. Pěstounská péče ve všech formách kromě příbuzenské byla u nás zrušena v roce 1950. V šedesátých letech byly vytvořeny podmínky

³⁹ J. Kovařík. *Náhradní rodinná péče: nové poznatky a souvislosti*, Sociální politika č. 6-9/1997.

⁴⁰ SOS dětské vesničky mají ve světě poměrně dlouhou historii. První SOS dětská vesnička byla založena Hermannem Gmeinerem v roce 1949 v rakouském Imstu. Hermann Gmeiner, student medicíny a filozofie, který byl ovlivněn humanismem Pestalozziho a jeho snahami pomáhat opuštěnému dítěti. Založil první „domek“, kde našlo devět dětí novou matku. Byl oddaným pomocníkem potřebných dětí - dětí, které přišly o své domovy, bezpečí a rodinu v důsledku druhé světové války. S podporou mnoha dárců a spolupracovníků vyrostla z této myšlenky organizace, která pomáhá dětem po celém světě. V Rakousku tak vznikla první SOS dětská vesnička na světě. Dnes se nachází SOS dětské vesničky ve 140 zemích světa. Opuštěné děti zde nacházejí domov, mateřskou lásku a péči, výchovu a vzdělání, jistotu a bezpečí tedy základy pro celý život. Organizace pomáhá dětem jako nezávislá, nevládní organizace v oblasti sociální péče. Respektuje náboženskou a kulturní různorodost a pracuje v těch zemích a komunitách, kde její poslání může pomáhat místnímu rozvoji. Pracuje v souladu se Základní listinou lidských práv organizace OSN a snaží se tato práva prosazovat po celém světě. Za pomoci modelu SOS dětských vesniček se organizace stala průkopníkem rodinného přístupu v oblasti dlouhodobé péče o osiřelá a opuštěná děti. Tento model obsahuje čtyři základní principy: Každé dítě potřebuje matku, vyrůstá spolu s bratry a sestrami, v jejich vlastním domě, v podpůrném prostředí vesničky.

pro tuto formu náhradní péče Zákonem č. 94/1963 sb. V roce 1968 byl ustaven Klub přátel SOS dětské vesničky, ze kterého později vzniklo Sdružení SOS dětských vesniček. Od samého začátku vzniku této nové myšlenky v péči o opuštěné děti v naší republice bylo zdůrazňováno, že to není samospasitelné řešení či nový monopol péče o opuštěné děti. Byla to jen další forma v příštím jednotném, ale velmi diferencovaném systému péče o tyto děti, který za tehdejší situace poskytoval možnosti dětem, které se nikdy nemohly vrátit, ať již z jakéhokoliv důvodu, do vlastní rodiny (především z důvodu sociálního osíření).

Při vytváření vesniček se jednalo o hledání náhradního rodinného prostředí v umělých podmínkách. SOS dětská vesnička se opírala v podstatě o čtyři základní principy. O vychovatelku, samostatnou ženu plnící funkci matky dětí; o skupinu sourozenců různého věku a pohlaví; o prostředí domova v rodinném domku obývaném touto malou výchovnou skupinou; o společenství vesničky – malého sídliště, které má splynout se životem obce.

Sdružení přátel SOS dětských vesniček vycházelo z předpokladu, že jestliže se jednou ujme dítěte, musí ho dovést až do úplné dospělosti a snažit se uspokojit všechny jeho potřeby, ať již obecné, nebo speciální např. u dítěte chronicky nemocného, tělesně a duševně postiženého. Sdružení se tak dostalo do oblasti pomoci dětem nějakým způsobem poškozeným a ohroženým, jejichž problematika je zvláště složitá. Z tohoto důvodu také sdružení uvažovalo o zavedení specializovaných forem péče o tělesně i duševně poškozené děti. Bohužel tento jistě dobrý záměr nebyl uskutečněn, protože činnost sdružení byla přerušena.

V nelehké situaci se po přerušení činnosti sdružení ocitly především matky pěstounky, které zůstaly při výchově dětí bez potřebného zázemí. Společným jmenovatelem prvních matek pěstounek bylo odhodlání dát dětem svou lásku a vytvořit pro ně domov. Většina byla ve věku mezi třiceti až čtyřiceti roky. Co se týče původních povolání, byly mezi nimi dělnice, zdravotní sestra, učitelky, plánovačka, laborantka. Jejich životní osudy se utvářely různým způsobem, pro všechny bylo však společné, že měly hluboký vztah k dětem a uvědomovaly si důležitost rodinné harmonie. S adeptkami byla prováděna řada psychologických testů a pohovorů. Na jejich výběru se podílela řada významných osobností jako např. Prof. Švejcár, Doc. Dr. Josef Langmajer atd.

Dnes jsou vesničky SOS ve 130 zemích světa. Mezinárodní organizace SOS vesniček však nebuduje jen nové domovy pro opuštěné děti. V řadě zemí pomáhá stavět mateřské i základní školy, dílny nebo obchodní sítě.

Dr. Gmeiner vytýčil čtyři základní principy:

1. Každé dítě potřebuje osobu, s níž naváže úzký citový vztah. Pokud nemá vlastní rodiče, nebo je opustí či se nestarají, pak tuto úlohu převezme matka SOS vesničky.
2. Dítě potřebuje určité společenství, ve kterém žije tedy rodinu. V SOS vesničce jsou matka a sourozenci různého věku.
3. Dítě potřebuje pocit jistoty, že někam patří, což je domek, ve kterém žije.
4. Taková rodina potřebuje zázemí a pomoc pro řadu situací. To umožňuje společenství více domečků, které tvoří SOS vesničku."
5. Rodinu tvoří matka a děti. Ty chodí do mateřské i základní školy s ostatními dětmi z okolí. Většinou je v rodině více dětí, a tak maminkám pomáhají tzv. tety, které mohou maminku i v případě nutnosti zastoupit. Teta v SOS vesničce, zastupuje SOS matku v jejím volnu, v době případné nemoci, pomáhá SOS matce a zároveň se tím může připravovat na dráhu budoucí matky. Teta bydlí v SOS dětské vesničce. V rodině chybí muž, ale nechybí ve vesničce, neboť vesničku řídí muž, jeho pedagogický zástupce, nechybí údržbář, který se snaží jak v dílně, tak i při opravách v domácnostech co nejvíce pracovat s dětmi

Samozřejmě, že nejlepším řešením pro opuštěné dítě je adopce do úplné a dobré rodiny. Ovšem ne všechny děti jsou natolik právně volné, aby mohlo dojít k adopci. Také ne vždy se najde rodina. Pro tyto děti je pak řešením pěstounská péče ať individuálně v rodině, anebo v SOS vesničce. Pěstounská péče trvá do 18 let a její úspěšnost se zhodnotí uplatněním dítěte v dalším životě. Přitom jde asi o nejtěžší období v životě dospívajícího, kdy je třeba najít vhodné zaměstnání, byt, partnera, zvyknout si na samostatný život a založit rodinu. Život v početnější rodině je dobrou přípravou na vlastní život, protože se děti podílejí na práci i péči o mladší sourozence.

Sdružení SOS vesniček u nás vzniklo v r. 1968 a brzy byly postaveny dvě vesničky: v Doubí u Karlových Varů v r. 1970 a ve Chvalčově v r. 1973. Nově byla otevřena v Brně-Medlánkách. Ve vesničkách nyní žije 90 dětí, a i když mnohé další našly nový domov v individuální pěstounské péči, je stále ještě mnoho dětí vhodných pro pěstounskou péči umístěno v dětských domovech. Jde zejména o sourozenecké skupiny, které by měly zůstat pohromadě.

Pro dokreslení aktuální situace SOS vesniček v České republice přikládám následující prohlášení předsednictva Sdružení SOS dětských vesniček v ČR.

Prohlášení předsednictva Sdružení SOS dětských vesniček v České republice, 2. 12. 2005:

1. Dočasné uprázdnění SOS dětské vesničky Doubí je převážně důsledkem odchodu 5ti matek pěstounek do moravských vesniček Medlánky a Chvalčov a dvou pěstounek mimo systém SOS dětských vesniček.
2. Nepřipravuje se ani není záměrem odprodávat pozemek či objekty dočasně téměř uprázdněné SOS dětské vesničky Doubí.
3. Naše organizace podléhá mezinárodnímu externímu i internímu auditu již od roku 1993, jakékoli neprůhledné machinace s majetkem jsou vyloučeny.
4. V našem zájmu je jednoznačně postupně nalézt a vyškolit dostatečný počet nových matek pěstounek (minimálně čtyři), přijmout děti a znovu obnovit provoz v SOS DV Doubí – předpoklad je počátek roku 2007 – dokladem je nákladná inzertní kampaň která běží v tisku.
5. Rozhodnutí o dočasném utlumení Doubí bylo jen racionální – náklady na plný provoz pro 5 dětí (ve věku 13, 15, 16, 18, 20) a jednu matku pěstounku by byly nepřiměřené, odbornou podporu lze zajistit externě.
6. Nevynaložená částka – téměř 6 mil bude využita pro rodiny v SOS dětských vesničkách Chvalčov a Medlánky a pro programy následné péče - Komunitu mládeže v Brně a cvičné byty.
7. Po dobu minimálně dvou let bude vesnička sloužit pro 20 dětí z dětského domova Ostrov.
8. Dokladem životaschopnosti naší organizace je 102 dětí a dospívajících či dospělých v našich dlouhodobých programech - fungující vesnička v Brně a Chvalčově, programy pro mládež v Brně.
9. V roce 2005 jsme přijali do péče 35 nových dětí – (z celkem 44ti dětí umístěných do péče z registru MPSV jsme umístili do našich rodin 25, dalších 10 dětí pocházelo z krajských registrů).
10. Z našich prostředků jsme v roce 2005 rekonstruovali 5 rodinných domů v SOS dětské vesničce Chvalčov a plně vybavili 3 domácnosti pro nové rodiny.
11. V programech následné péče je zapojeno 14 mladých lidí – 8 na Komunitě mládeže a 6 v programech cvičného bydlení.
12. Organizace SOS v současné době finančně či zajištěním bydlení podporuje 11 bývalých matek-pěstounek.

13. V současné době připravujeme přijetí dalších 10ti dětí do našich rodin.

14. Celkem prošlo péčí v SOS dětských vesničkách 257 dětí.

JUDr. Jindřiška Kubíková, předsedkyně sdružení

Praha, 2. prosince 2005

(Toto prohlášení budu konfrontovat se skutečným stavem SOS vesniček v České republice v druhé části práce v rámci empirického šetření SOS vesnička Doubí Karlovy Vary, kde jsem absolvovala svoji asistentickou praxi a se kterou jsem stále v kontaktu, viz. kapitola 2. 2. 5. 4. Kazuistika - S.O.S. vesnička Doubí Karlovy Vary a příloha 3.)

1. 7. 2. Ostatní sociální události⁴¹

Sociální události spojené s rodinou, mateřstvím a výchovou dětí, které jsme si výše uvedli, mají bez pochyby nejzásadnější a bezprostřední vliv na funkčnost rodiny, nepůsobí ale izolovaně, jsou provázány se všemi ostatními skupinami sociálních událostí, které tak nepřímou také rodinu ovlivňují. Jsou stejně jako sociální události s rodinou, mateřstvím a výchovou dětí předmětem státní sociální politiky. Je proto na místě se o nich zmínit podrobněji.

Jedná se o sociální události související se zdravotním stavem (nemocí a invaliditou), s věkem (stářím), s nezaměstnaností, s nouzí a s nepřízpůsobením (sociální dezintegrací lidí nebo skupin lidí, nepřízpůsobených normálnímu životu).

Zdraví není samo o sobě sociální událostí, stává se jí ve chvíli, kdy potřebujeme ochranu nebo léčbu vyžadující odbornou pomoc, techniku, léky, atd. a náklady na jejich pořízení jsou nad naše finanční možnosti. O zdraví je nutné pečovat. Nejdůležitější je ochrana před úrazem či nemocí, tedy prevence. Následky onemocnění nebo úrazu léčíme terapií, následuje rehabilitace (tedy snaha o obnovení rovnovážného stavu tj. zdraví, nebo zmírnění trvalých následků pro život člověka) a neintegrace, tedy jistá kompenzace umožňující opětovné uplatnění ve společenských rolích. Obdobně nemoc je sociální událostí ve chvíli, kdy nemůžeme zabránit poruše svého zdraví, nebo nemáme dost vlastních zdrojů a sil, abychom

⁴¹

I. Tomeš. *Sociální politika teorie a mezinárodní zkušenost*, Praha: Socioklub, 2001.

tuto poruchu odstranili, léčili, rehabilitovali se., potřebujeme pomoc jiné osoby, peněžní nebo institucionální pomoc. Nemoc jako sociální událost můžeme tedy definovat jako poruchu zdraví spojenou s potřebou nebo neschopností se o sebe postarat. Vlivem onemocnění či úrazu pak vzniká pracovní neschopnost (neboť pracovní schopností rozumíme souhrn zdraví, vzdělání, soubor etických a kulturních návyků – výchovu). Specifickou formou sociální události je v tomto případě invalidita jako jistá forma stabilizované nemoci, zdravotního postižení dlouhodobějšího či trvalého charakteru. Přináší postiženému omezení ve vykonávání pracovní činnosti, v dosahování kvalifikace a vzdělání, ztěžuje mu společenské uplatnění, což může v užším pojetí znamenat právě i rodinu.

Pokud člověk nemá možnost získat zaměstnání, přestože je pracovně schopen, pro výkon zaměstnání připraven a zaměstnání aktivně hledá, hovoříme o sociální události nezaměstnanosti. Zvláštními druhy nezaměstnanosti jsou pak propuštění s důvodu platební neschopnosti nebo restrukturalizace apod., nebo nedobrovolná dovolená (jsme v pracovním poměru, nepracujeme, neplacená nečinnost), částečná nezaměstnanost (zkrácený úvazek proti vůli zaměstnance). Poněkud jinou formou sociální události je nezaměstnanost dlouhodobá, neboť postupně ztrácíme kvalifikaci, pracovní návyky a získáváme zvyk žít ze sociálních dávek⁴². Důležitá je funkční společenská pomoc nezaměstnaným.

Přestože je proces stárnutí bezesporu procesem hlavně biologickým, stává se i stárí sociální událostí. Ve stárí se zvyšuje nemocnost, je ovlivňována pracovní schopnost, mění vnitřní skladba potřeb. Současná situace v České republice vyžaduje kvalitní důchodovou reformu, která by zajistila důstojné stárí každému členu společnosti.

Hovoříme-li o nouzi jako sociální události, musíme rozlišit absolutní chudobu (tedy stav takové nouze, kdy nejsou uspokojovány základní potřeby a je ohrožena samotná existence), relativní chudobu (výrazně nižší úroveň uspokojování potřeb než je průměrná úroveň dané společnosti), stav hmotné nouze a stav nouze sociální.

S chudobou bezprostředně souvisí sociální události dezintegrace, tedy společensky nepřizpůsobení, a vyloučení (sociální vyloučení vztahované k chudobě jako výsledek nerovných příležitostí, dostupnosti vzdělání, přístupu k majetku a participaci na společenském životě).

42

„sociální past“

Všechny tyto sociální události jsou pak ve vzájemném působení jednak mezi sebou, ale hlavně s rodinou jako organismem sociálních událostí. Všechny mají menší či větší vliv na funkčnost rodiny, jedna sociální událost ovlivňuje další či ji může vyvolat. Tím je ovlivňován vývoj, socializace a výchova každého jedince v rodině.

1. 8. Některé právní předpisy upravující pomoc rodinám v sociálních událostech v České republice

Sociální péče představuje systém dávek a služeb určených občanům, kteří nejsou schopni zabezpečit své životní potřeby a péči o sebe v potřebném nezbytném rozsahu, a to buď z důvodu nedostatečného příjmu, nebo vzhledem k nepříznivému zdravotnímu stavu, vysokému nebo nízkému věku, společenské nepřizpůsobenosti, zvláštní životní situaci atd. Potřebují proto buď finanční nebo jinou pomoc k překonání tohoto stavu. Dávkami se doplňuje příjem do nezbytné výše, nebo se poskytují na stanovený účel. Služby pomáhání občanům překonat nebo aspoň zmírnit jejich nesoběstačnost⁴³.

Situace, kdy příjmy osob nepostačují k zabezpečení základních životních potřeb, je řešena dávkami podle zákona o sociální potřebnosti⁴⁴, a to ve vazbě na životní minimum⁴⁵, které představuje společensky uznanou hranici příjmu považovanou za nezbytnou k zajištění základních životních potřeb. Sociální potřebnost je přitom zároveň podmínkou pro poskytnutí některých účelových dávek určených rodinám s dětmi, zdravotně postiženým, starým občanům a osobám společensky nepřizpůsobeným. Jde zpravidla o dávky fakultativní (nenárokové) a obvykle se u nich přihlíží k majetkovým a sociálním poměrům posuzovaných osob.

V rámci sociální péče jsou poskytovány účelové dávky osobám s určitými specifickými potřebami, a to rodinám s nezaopatřenými dětmi, občanům zdravotně postiženým a občanům, kteří potřebují zvláštní pomoc. Kromě dávek sociální péče jim může být poskytována také poradenská pomoc a další služby⁴⁵.

⁴³ N. Břeská – L. Vránová. Dávky sociální péče. Olomouc: ANAG, 2004.

⁴⁴ Zákon o sociální potřebnosti 482/1991.

⁴⁵ Zákon o životním minimu č. 463/1991 Sb. Od 1. 1. 2007 nově Zákon o životním a existenčním minimu č. 110/2006 Sb.

Nyní se seznámíme se základními právními předpisy upravujícími sociální péči. Rozsah sociální péče a její formy jsou obsaženy v zákoně o sociálním zabezpečení⁴⁶. Poskytování dávek osobám v hmotné nouzi upravuje zákon o sociální potřebnosti⁴⁷. Při vymezení okruhu osob v hmotné nouzi se vychází ze zákona o životním minimu⁴⁸, částky životního minima jsou zvyšovány formou nařízení vlády. Jednotlivé formy sociální péče stanoví vedle zákona také vyhláška MPSV⁴⁹, kterou se provádí zákon o sociálním zabezpečení, a zákon ČNR o působnosti orgánů ČR v sociálním zabezpečení⁵⁰. Organizaci a působnost jednotlivých orgánů při poskytování sociální péče upravuje zákon o působnosti orgánů České republiky v sociálním zabezpečení. Při řízení o poskytování dávek sociální péče se postupuje podle zákona o správním řízení (správní řád)⁵¹, atd.

Obecně uvádí zákon o sociálním zabezpečení *dávky fakultativní*, na které vzniká nárok rozhodnutím příslušného orgánu, a *dávky obligatorní*, které jsou nárokovatelné dnem, kdy byla splněna poslední podmínka pro nárok. Dále dávky dělí na jednorázové a opakované (měsíčně, ročně, apod.). Pro přiznání dávky musí být splněny požadované podmínky – věcné (sociální událost), formální (procesní způsobilost, podání žádosti, případně pobyt na určitém území) a systémové (občanství, příslušnost, placení daní, pojistného)⁵². Rozlišujeme dávky při nedostačeném příjmu, účelové dávky na specifické potřeby a dávky zdravotně postiženým osobám a osobám pečujícím o zdravotně postižené osoby⁵³. Nás budou nejvíce zajímat první dvě skupiny. *Dávky při nedostatečném příjmu* zahrnují dávky k řešení sociální potřebnosti, což je dávka obecná a příspěvek na výživu, a fakultativní (nenárokové) dávka při nedostatečném příjmu. *Účelové dávky na specifické potřeby* se dělí na dávky občanům, kteří potřebují zvláštní pomoc, dávky občanům společensky nepřizpůsobeným a dávky rodinám s nezaopatřenými dětmi, které osahují příspěvek pro těhotné ženy, rodiče s nezaopatřenými dětmi a nezaopatřeným dětem, příspěvek na pořízení základního vybavení dítěte, příspěvek při uzavření manželství, příspěvek na úhradu za užívání bytu a příspěvek na rekreaci dětí důchodce.

⁴⁶ Zákon o sociálním zabezpečení č. 100/1988 Sb.

⁴⁷ Zákon ČNR o sociální potřebnosti č. 482/1991 Sb.

⁴⁸ Zákon o životním minimu č. 463/1991 Sb. Od 1. 1. 2007 nově Zákon o životním a existenčním minimu č. 110/2006 Sb.

⁴⁹ Vyhláška MPSV č. 182/1991 Sb.

⁵⁰ Zákon ČNR o působnosti orgánů České republiky v sociálním zabezpečení č. 114/1998 Sb.

⁵¹ Zákon o správním řízení č. 71/1967 Sb.

⁵² N. Břeská – L. Vránová. Dávky sociální péče. Olomouc: ANAG, 2004.

⁵³ Tamtéž.

Výše jednotlivých dávek jsou neustále novelizovány v rámci výše jmenovaných zákonů. V roce 2006 (s platností od 1. 4.) byla například navýšena jednorázová dávka porodného z 8.500,- na 17.500,- a výše fakultativní dávky měsíčních přídavků na děti (řádově v desítkách korun, nejnižší sazba 241,- byla ku příkladu navýšena na 246,-). Mateřská dovolená v délce 7,5 - 8 měsíců od jejího nástupu (respektive 6-měsíců od narození dítěte) zůstává ve výši dávek nemocenského pojištění (tedy výpočtem z průměrné mzdy za poslední rok, pokud žena pracovala). K 1. 1. 2007 vstoupí v platnost navýšení dávky rodičovského příspěvku z 3.690,- na 7.400,-.

Zákony nepeněžního charakteru k dané problematice jsou pak *zákon o rodině*⁵⁴, *zákon o sociálně právní ochraně dětí*⁵⁵, *zákon o pěstounské péči*⁵⁶. Zákon o rodině upravuje sociálně právní ochranu dětí v případech, kdy rodičům brání ve výkonu jejich rodičovské zodpovědnosti závažná překážka, nevykonávají-li řádné své povinnosti, zneužívají-li svoji rodičovskou zodpovědnost, nebo ji zanedbávají, dopustí-li se úmyslného trestného činu proti svému dítěti nebo jej dokončeme spáchání trestného činu použijí. V takových případech, je-li to v zájmu dítěte, může být soudem výkon rodičovské zodpovědnosti pozastaven, omezen, eventuelně zbaven zcela. V žádném z těchto případů ovšem nezaniká vyživovací povinnost rodičů k dítěti. Dítě může být svěřeno do výchovy jiné osobě než jsou rodiče, přičemž se dává přednost příbuzným, může být svěřeno do péče také pouze jednomu z manželů, pokud oba souhlasí. Dítě v nevyhovujících podmínkách může být svěřeno do pěstounské nebo ústavní péče. Náhradní rodinná péče by měla mít vždy přednost před výchovou ústavní. Je povinností orgánů sociálně právní ochrany dětí a soudů sledovat provádění a účinnost těchto výchovných opatření. Rodiče, kteří se nemohou nebo nechtějí o své dítě postarat, mohou za určitých zákonem stanovených podmínek dát své dítě k osvojení, o kterém rozhodne soud a rodiče, respektive zákonný zástupce musí dát souhlas. Osvojiteli pak vznikají stejná práva a povinnosti jako rodičům, o nezrušitelném osvojení hovoříme tehdy, je-li osvojitel zapsán do matriky místo rodiče dítěte.

⁵⁴ Zákon o rodině č. 94/1963 Sb.

⁵⁵ Zákon o sociálně právní ochraně dětí č. 359/1999 Sb.

⁵⁶ Zákon o pěstounské péči č. 50/1973 Sb.

Úkolem státu dle zákona o rodině je vytváření všestranných podmínek pro zdravý vývoj a výchovu dětí. Přestože je tato výchova povinností především rodičů, v případě, že tuto povinnost neplní, může stát zasáhnout patřičným opatřením jako je ústavní péče, osvojení nebo pěstounská péče., kterou upravuje *zákon o pěstounské péči*. Pěstounská péče je volena v případech, kdy příčiny neplnění rodičovských povinností jsou dlouhodobého charakteru, osvojení není možné a ústavní péče je nevhodná. Pěstounská péče vzniká stejně jako osvojení rozhodnutím soudu, zletilostí dítěte na rozdíl od osvojení ale končí. Pěstounská práva jsou podobná rodičovským, jsou však omezena ve spravování jeho záležitostí pouze na běžné věci. Dítěti vzniká povinnost pomáhat pěstounovi v domácnosti a případě vlastního příjmu přispívat na úhradu společných potřeb. Pěstounská péče může být poskytována též ve zvláštních zařízeních k tomuto účelu zařízených (například SOS vesnička), pěstounovi v takovýchto zařízeních náleží finanční odměna, mzda⁵⁷.

Novými dokumenty v oblasti sociálních pomoci jsou zákon o životním a existenčním minimu⁵⁸ zákon o pomoci v hmotné nouzi⁵⁹ a zákon o sociálních službách⁶⁰, který vstoupí v platnost k 1. 1. 2007 a mohl by být dokumentem průlomovým. Kromě úpravy forem a výše jednotlivých dávek sociální pomoci, nově upravuje nejen fungování státních institucí, ale klade jim na roveň instituce nestátní, neziskové organizace. Měl by také umožnit občanovi, jako držiteli problému se relativně svobodně rozhodovat (pochopitelně v rámci zákonem stanovených pravidel), jakou formou bude čerpat prostředky a pomoc, na které mu vznikne nárok, respektive u koho jakou službu nakoupí.

Pro srovnání uvádím příklady některých aktivit a opatření v rodinné politice nejbližších evropských sousedů, u kterých bychom mohli hledat inspiraci pro další možné cesty v utváření našeho sociálního systému.

⁵⁷ Finanční odměna, mzda, náleží pěstounovi v jakékoliv formě pěstounství (na rozdíl od osvojení)

⁵⁸ Zákon o životním a existenčním minimu č. 110/2006 Sb.

⁵⁹ Zákon o pomoci v hmotné nouzi č. 111/2006 Sb.

⁶⁰ Zákon o sociálních službách č. 108/2006 Sb.

1. 8. 1. Příklady aktivit a opatření v rodinné politice u některých evropských států⁶¹

V mezinárodním porovnání je třeba poukázat na opatření generalizující formy rodinné politiky, jako je vyrovnání rodinných nákladů, na taková, která přirozeně vyplývají ze specifických fází rodin, jako příspěvek při mateřské dovolené a rodičovská dovolená a specifické povahy podle adresáta jako pomoc samoživitelům. Vyrovnání rodinných nákladů bylo přizpůsobeno zlepšení tržního rozdělování příjmů vzhledem k potřebě různě situovaných rodin a směřuje k záměrné nivelizaci volně použitelného příjmu na jednu osobu v rámci jedné vrstvy příjmů. Téměř ve všech zemích EU jsou děti všech socioekonomických skupin obyvatelstva zahrnuty do poskytování přídatků na děti. Podle potřeby rodičů, většinou otce, jsou ostatně přídatky na děti jako doplněk platu rozdílné. V jednotlivých zemích, jako je Francie, částečně Belgie, Španělsko, Řecko, Itálie, Portugalsko a Velká Británie, se tyto platby uskutečňují v rámci sociálního pojištění z příspěvků zvláště zaměstnavatelů, v jiných státech jako v Německu, Holandsku, Irsku a Lucembursku se platí přídatky na děti z daní.

Jako příklad rodinné politiky specifikované podle fází rodiny můžeme jmenovat rodičovskou dovolenou. Je to možnost přerušování výdělečné činnosti z rodinných důvodů, která navazuje na běžnou mateřskou dovolenou a je poskytována prakticky ve většině států EU, kromě Velké Británie a Irska, ojediněle omezena na veřejnou službu.

Celkově jsou základní rysy rodinného zákonodárství v nejvýznamnějších evropských státech EU zaměřeny na minimální zaopatření rodiny s měřítkem vyrovnání rodinných nákladů. Existuje snaha dbát přitom rozdílných situací rodiny s jedním, dvěma nebo více dětmi, s malými dětmi nebo studenty, příp. postiženými dětmi stejně jako rodin s jedním nebo dvěma příjmy. Pozornost se věnuje době po narození dítěte, podporám a době určeným k tomuto účelu, stejně jako platným úpravám vztahu rodiny a povolání a možnosti práce na poloviční úvazek. Financování opatření rodinné politiky, např. přídatků na děti, se uskutečňuje buď příspěvkem zaměstnavatelů (např. ve Francii), nebo ze státního rozpočtu, např. ve Velké Británii. Vedle přídatků na děti je možné stanovit jako opatření rodinné politiky také zmírnění zdanění příjmů rodičů kvůli dětem.

Německo stanovuje rodičovskou dovolenou na tři roky na každé dítě, se zárukou zaměstnání. Rodičovský příspěvek se vyplácí do dvou let dítěte, existenční minimum je osvobozeno od daní. Přídavkům na děti jsou na první a druhé dítě stejné, u dalšího dítěte se navyšuje. Též nezanedbatelně stoupá výše nezdanitelného příjmu. Společná zodpovědnost otců a matek byla výrazněji posunuta do popředí. Zlepšil se zákon o záloze na výživné. Uvolnění zaměstnané matky nebo otce při péči o nemocné dítě je stanoven na 10 dní. Vychovatelské práce se započítávají do důchodu, zvyšuje se podpory na vzdělání (rozdíl mezi starými a novými zeměmi). Samoživitelé, kteří jsou odkázáni na sociální pomoc, dostávají příplatky na větší potřebnost. Kromě toho existuje nárok na výchovné, které se nezapočítává do sociální pomoci. Samoživitelka s jedním dítětem obdrží navíc měsíční příspěvek na výživu. U dvou dětí se tato částka více než zdvojnásobuje.

V *Belgii* bylo zakotveno právo na rodičovskou dovolenou pro otce a matky. Vylepšuje se zákon proti násilí v rodině, zesilují se sankce; je jedno jaká je konstelace (jestli homo nebo hetero), rozhodující je trvalost vztahu. Bylo instalováno nepřetržité jednotné tísňové volání pro děti, což souvisí také s aférou Dutroux) a byla učiněna opatření na zdokonalení soudního aparátu.

Ve *Francii* byla posílena podpora práva na byt. Vybírá se poplatek za prázdné byty a bylo zavedeno jednotné telefonní číslo pro celý departement na rychlé zprostředkování bytů. Zavádí se jednotné nemocenské pojištění pro všechny od 16 let a dále program na potírání analfabetismu. Ten je problémem zvláště na francouzských periferiích.

V *Dánsku* existuje má každé dítě nárok na místo v denním zařízení, nezávisle na zaměstnanosti rodičů. Nárok řídí potřebami dítěte. Byl vytvořen akční plán pro lepší slučitelnost rodiny a povolání. Jde teď také o možnost pro rodiče strávit více času v rodině, mají mít sami možnost vlastní organizace. Byla provedena studie dětských přání. U menších dětí stálo v popředí přání moci strávit s rodiči více času.

Ve *Španělsku* byly zlepšeny možnosti daňových úlev při péči o dítě. Od druhého dítěte je tu značný nárůst, u dětí do tří let jsou tyto možnosti vázány na určité podmínky: je stanoven maximální příjem, 25 % celkových nákladů má být odepsatelných a požaduje se výdělečná činnost mimo domov. Zákon na podporu rodin obsahuje kolektivní směrnice, lepší možnosti odpisů, sociální ochranu, opatření na podporu velkých rodin. Pamatuje se na speciální opatření pro samoživitelky: byl zaveden garanční fond pro důchody a alimenty, jestliže nejsou placeny otcem. Dále se pamatuje na pomoc rodinám, kde žijí starší lidé.

V *Irsku* bylo přejmenováno oddělení “Sociální péče” na “Sociální záležitosti veřejnosti a rodiny”. S tím byly spojeny i nové úkoly. Byla založena komise s tématem rodiny, podílí se na ní čtyři vládní oddělení a různí znalci. Na služby rodinného poradenství se vydávají 4 miliony irských liber; potřeba více poraden je dána také hroučícími se rodinnými strukturami. Existuje velká potřeba doplnění zařízení péče o děti. Přibývá rodin samoživitelů.

V *Lucembursku* byly zvýšeny rodinné přídavky, možnosti daňových odpisů se naopak zmenšily. Cílem je, aby všichni přešli k těmto zvýšením, od odpisů k přímým. Daňový odpis se snižuje ve prospěch přímých plateb. Při minimálním příjmu se přihlíží k dětem.

V *Itálii* je zosílena úprava pro přistěhovalectví, na druhé straně se však zlepšují humanitární opatření při zadržení stejně jako ustanovení k tomu, aby se rodiny dávaly dohromady. Byla zavedena mateřská a výchovná dovolená na bázi směrnic EU. Nezaměstnaní dostávají doplněk k podpoře v nezaměstnanosti, jestliže vykonávají společensky cennou nebo sociálně potřebnou práci, která byla takto definována, počítají se k tomu i činnosti matek!

Situace v *Rakousku* je charakteristická posunem v opatřeních a iniciativách rodinné politiky. Ústavní soud zrušil existující zdanění rodin s argumentem, že děti nejsou jen záležitostí privátního rizika a utváření života. Také stanovil, že náklady rodičů na výživu nesmějí být z poloviny zdaněny. Vláda se dále unesla na souboru rodinných opatření, která se mají prosazovat ve dvou etapách. Fond na vyrovnávání rodinných nákladů financuje velkou část výkonů rodinné politiky (z příspěvků poskytovatelů služeb). Další úrovní systému jsou daňové úlevy speciálně přizpůsobené rodinné situaci.

Ve *Švédsku* se poskytuje 80 % platu při nepožadování rodičovské dovolené v prvním roce, jestliže se do dvou a půl let narodí další dítě, tento nárok pokračuje. Nyní je ale

v rodinné politice finanční krize, bylo provedeno krácení přídavků na děti. Etablovaly se služby pro rodiny s více dětmi (více než dvě).

Ve *Velké Británii* byl stanoven nárok na místo v předškolním zařízení, to však neznamená úplnou denní péči o děti! Usiluje se o partnerství mezi dobrovolnými organizacemi a místními oblastními útvary. Pro mimoškolní péči o děti je vyhrazeno 300 mil. liber. Jde o péči od skončení vyučování do konce pracovní doby. Usiluje se o národní strategii v opatrování dětí s cílem sjednotit rodinu a povolání. Rodinné příspěvky se poskytují rodinám s nízkým příjmem, přídavky na děti byly zvýšeny o 2,5 liber na týden. Výdaje, které vznikají péčí o dítě, jsou u chudých rodin pokryty až ze 70 % pomocí negativních daní. Pomoc samoživitelkám se ostatně vztahuje jenom na nové žadatelky. Dobrovolné organizace nabízejí různou domácí pomoc: matky pomáhají druhým matkám zvládat problémy v jednání. Existují rodinné a rodičovské instituty, aby rodiče mohli zajistit lepší výchovu. 25 % dětí se rodí mimo manželství. Otcové sice podepisují své otcovství, ale nedostanou žádná práva. V Anglii se množí případy, kdy školy vyloučí děti kvůli špatnému chování. Tím je ohrožena alfabetizace dětí, proto jsou dána opatření k tomu, aby děti mohly dále chodit do školy. Uvažuje se o tom, že by škola, která vyloučila více dětí, bylo potrestána sankcemi.

1. 9. Sociálně-pedagogický kontext výchovy

Považujeme-li člověka za bytost bio-psycho-sociální, musíme tak o něm uvažovat zejména a především v kontextu socializace a výchovy. Obecně definujeme výchovu jako záměrné působení na utváření jedince. Je ovlivňována jednak vnitřními faktory jedince – biologickými a psychologickými, jednak vnějšími faktory prostředí – přírodního i společenského. Člověk je obklopen lidmi, jedná v určité situaci, musí se proto učit odpovídajícím způsobem řešit situace, ve kterých se ocitá. Životní situace ovlivňují formování osobnosti, působí na pracovní výkon, umožňují realizovat zájmovou činnost a výchovné funkce, podílejí se na stabilizaci i neurotizaci osobnosti, působí na utváření postojů.

Protože se tak děje zpravidla ve společenské realitě, můžeme tyto situace označit též za sociální, vytvářené věcmi a vztahy konkrétní kvality. Toto všechno bychom měli mít na paměti při našem výchovném působení, výchovné situace jsou totiž jen jakýmsi specifickými modelovými situacemi situací životních. Budeme-li výchovně působit, vychovávat v duchu životních situací, budeme vychovávat pro život.

1. 9. 1. Sociálně pedagogické dopady sociálních událostí

Jak jsem již výše uvedla rozlišujeme u nás šest základních skupin sociálních událostí souvisejících se zdravotním stavem, rodinou, věkem, nezaměstnaností, nouzí a nepřízpůsobením. Smyslem této práce není zabývat se všemi těmito skupinami, ikdyž jejich vliv na vývoj, socializaci a výchovu jedince je nesporný. Soustředíme se na sociální události primárně se vztahující k rodině, tedy na druhotné potřeby spojené s mateřstvím, rodičovstvím, výchovou a výživou dětí v rodině, ochranou dětí a žen v rodině i mimo ní, pomocí při ztrátě živitele a v neposlední řadě náhradní péčí.

Protože za sociální událost jsou považovány zdravotní, ekonomické a sociální komplikace, je i pomoc samotná soustředěna především na finanční podporu. Nejdiskutovanějšími tématy dnešní sociální politiky jsou tak částka nemocenské, porodného, mateřského a rodičovského příspěvku, přídavků na děti a sociálních dávek, jejich výše však ve finále není nikdy dostatečná a uspokojující pro všechny cílové skupiny. Kde vlastně začínají a kde končí pravomoc státu? Kde a jak by ještě mohl a kde už jen chaoticky supluje funkce spadající do kompetence rodiny? Chyby je nutné hledat v samotném systému sociální pomoci. Je třeba si připomenout, že člověk je bytostí bio-psycho-sociální, tedy má-li být systém pomoci účinný, je třeba aby šla ruku v ruce adekvátní pomoc finanční s dostupností služeb nejen v oblasti zdravotní péče ale i psychické podpory.

Nemám v úmyslu zkoumat výše adekvátních výší jednotlivých dávek pomoci (také proto že současný stav nevyřeší zvyšování či snižování částek, ale změna sociálního systému jako celku), hlavně jsem ale přesvědčena, že problém je jinde, totiž v prevenci. V porovnání s následnou pomocí je jí u nás věnována stále nedostatečná pozornost. Tady vidím velký prostor pro výchovu.

1. 9. 2. Výchovou proti negativní dopadům sociálních událostí

Jak jsem již uvedla, lidé se v průběhu života procházejí různými životními situacemi, běžnými, životně významnými, zátěžovými i krizovými. Některé biologické a sociální změny jsou považovány za přirozené, jiné za nepřirozené, patogenní, v mnohých životních situacích mohou být lidé dokonce ohroženi. Různé životní situace jsou ale různými lidmi prožívány různě, dle toho jaký jim tyto lidé připisují význam. Co je pro jednoho běžnou životní situací může druhý vnímat jako situaci významnou, zátěžovou nebo i kritickou a naopak. Je to dáno

řadou vnějších i vnitřních činitelů jako genetická výbava jedince, jeho aktuální zdravotní stav a mnohé další, v neposlední řadě pak výchova a to zejména v rodině.

Rodina by měla být jakýmsi útočištěm před stresem, v tom případě ale nesmí být sama jeho zdrojem. Ikdyž každá rodina žije svým individuálním způsobem, přicházejí během let určitá období, určité kritické momenty v jejím vývoji, manželské nebo rodinné krize. Pro jejich překonání je jednak dobré naučit se počítat s tím, že tyto situace mohou nastat, jednak se připravovat na to, jak je řešit. Nejlepší přípravou, byť jen teoretickou, je znalost jejich příčin, charakteristických rysů, průběhu, způsob chování v nich, atd. Přestože hlavním rysem je jejich neočekávanost, existují jistá pravidla, jak se zachovat. Nejdůležitějším poučením z krizových situací je, že nejlepší je jim předcházet, předvídat je a nedostat se do nich.

Nejdůležitějšími faktory pro udržení rodiny je její *sociální hierarchie, autorita a respekt*. Sociální hierarchie stanovuje jaké místo ve vzájemných vztazích členů rodiny ten který jedinec zaujímá, kdo je hlavou rodiny atd. Nejen sociálně, ale i biologicky je rodina základem lidstva. Z maskulinní kultury přetrvává automatický předpoklad že hlavou rodiny je muž. Historicky je jádrem rodiny žena, muž hraje pouze pomocnou, ikdyž podstatně důležitou roli. Také v postmoderní společnosti přebírají v rodině funkci řídicího elementu ženy. Jaký model je ale ten správný? Základem sociálního postavení v rodině je autorita, především vzájemný respekt mezi mužem a ženou, z něj se pak odvíjí neméně důležitá autorita rodiče u dítěte, ale také autorita osobnosti dítěte u rodičů. Problém autority je bezpochyby klíčový, jak si ale takovou autoritu získat a hlavně udržet? V rodině se bude jednat o autoritu neformální. Nejsnáze se získává respekt u malých dětí, rodiče jsou pro ně nejdůležitějšími lidmi na světě, přirozenou autoritou. Situace, role, postoje v rodině se v průběhu toho, jak její členové stárnou, vyvíjejí. V období puberty v souvislosti s adolescentním vzdorem pohlíží děti na svoje rodiče hyperkritickým pohledem jedince bojujícího za svoji dospělost, pokládají jejich názory za zastaralé, teprve až dospějí svůj omyl zpravidla poznají. Mnoho rodičů si neuvědomuje, že základní chybou je nevhodné chování mezi sebou navzájem před dětmi. I děti zdánlivě zabrané do hry, i děti velmi malé citlivě vnímají dění kolem sebe, čímž mohou v jejich očích ztratit. Autoritu u dětí také definitivně ztratíte rozvodem, definitivně tak totiž rozbijete jejich představu o pevném zázemí, neomylnosti rodičů a bezpečí. Vyjma výjimečně závažných situací je proto lepší si nadále takzvaně hrát na rodinu a rozvod samotný odložit až do období, kdy se vaše děti osamostatní. O vztahy v rodině je nutno pečovat – projevovat cit, náklonnost, zájem, manželovi také nezevšednět.

V rodině se si dítě utváří *hodnotový systém a postoje*, jejichž obsah je tolik nezbytný, aby obstáli v dnešním složitém a uspěchaném světě. Ať už zvolíte tradiční pojetí (dávající rodičům právo a povinnost předávat dítěti svůj hodnotový systém a představu o dobrém životě), demokratické pojetí (které počítá také s povinností držet se hodnot rodičů, dává však prostor i jiným hodnotám), umírněně liberální pojetí (ponechávající rodičům právo prezentovat dítěti jejich hodnotový systém, ale v přiměřeném věku seznamující i s jinými hodnotovými systémy) nebo důsledně liberální pojetí (ponechávající prostor dítěti, aby si samo vybralo hodnoty, rodiče jej pouze chrání před omezujícími vlivy), mějte vždy na paměti, jak asi s tím, kterým žebříčkem hodnota a postoje obstojí, jaké mu dáváte možnost pro uplatnění ve společnosti a prožití plnohodnotného života.

Dnešní doba je komplikovaná především tím, že oba rodiče pracují, ale větší podíl na chodu domácnosti, výchově dětí a obecně větší obětavost v tomto směru se očekává od ženy. Muž je stále považován za živitele rodiny, ikdyž ženy mnohdy vydělávají stejně a tráví v zaměstnání stejně nebo dokonce více času. Pozdní příchody domů z práce, méně času na společné aktivity, únavu, atd., děti mnohem snáze odpustí otci než matce. O náročnosti této ženské dvojrole nemůže být pochyb. Aby práce mohla být potěšením ze seberealizace a přitom nebyla zanedbávána rodina je třeba si stanovit jisté zásady, držet se určitých pravidel. Buďte manažerkou svého života, převezměte odpovědnost za svůj život, hledejte své místo a buďte „sobecká“⁶². Tři zásady sobeckosti⁶³ zní:

Přijímejte svoji situaci pozitivně, tzn. vytvářejte aktivně pozitivní situace, měňte situace ve svůj prospěch. Při péči o rodinu nezapomínejte sama na sebe, pracujte na sobě. Nedávejte ostatní najevo, že už na vás nezáleží, že na sebe nemáte čas, ukážete tak jen to, že vám nezáleží na nich.

Stanovte si pevně své kompetence, uspořádejte si své věci tak, aby jste nebyla ohrožena vy, ani vaše rodina. Přesně vymezte každému členu v rodině jeho pole působnosti a zodpovědnosti, jasná pravidla hry.

Stanovte si pro sebe priority, co budete dělat a co ne, čemu dáte přednost a co necháte na pozdější dobu. Nejvyšší priorita nemusí vyžadovat nejvíce času, ale vyžaduje nejvyšší důslednost při svém plnění.

⁶² Tzn. hledat své místo v dané situaci, tak abyste byla spokojená vy i vaše rodina (Pozn. Autora)

⁶³ J. Dvořák – I. Šolcová. *Vademecum moderní manažerky*. Praha: Management Press, 1998, str. 99-108.

Na první místě jsou vždy děti, které od matky očekávají především cit a lásku, ne zajištění ekonomické úrovně, tuto povinnost připisují spíše otci. Péče o děti nespočívá v povinnostech jako je vodění do školky, školy, vaření, praní, uklízení, atd. Důležité je zajímat se o problémy svých dětí od nejútlejšího věku. Zajímejte se aktivně, nečekejte, až děti samy přijdou. Vaše děti si musí vědět, že se o jejich problémech mluví a to každý den, pokud to nestihnete, omluvte se za to a napravte, co nejdříve. Pokud se budete často vymlouvat na únavu, nedostatek času a nálady, můžete si být jistá, že vás skutečné problémy čekají v budoucnu, zejména v pubertě. Kolik času si najdete vy na svoje děti, tolik času si ony zpravidla najdou pro vás až budete stará. Ještě jedno je třeba mít na paměti, jakou rodinu vytvoříte společně s manželem svým dětem, takovou vytvoří ony s největší pravděpodobností svým dětem.

V období, kdy jsou děti malé, je partner odsunut zpravidla až na druhé místo, protože toto muži obecně hůře snášejí, není nutné jim to denně dávat najevo, až děti odrostou, budete mít na sebe opět více času a situace se změní.

Na třetím místě by měla být zodpovědnost k zaměstnání, věnujte mu právě tolik času, kolik je nezbytně nutné, nikdy ne na úkor rodiny. Ikdyž vás práce baví a jste přesvědčena, že bez vás to nejde, jednou oceníte, že jste upřednostnila rodinu.

Mnoho žen může teď namítnout, že *domácnost* by měla patřit na maximálně třetí místo, rozhodně před zaměstnání, já ji ale řadím na konec. Ano, útulný a čistý domov je důležitý, ale nepleťme si předvánoční gruntování s harmonickými rodinnými vztahy, ty záleží na jiných věcech. Úklid je jediná věc, kterou můžete odložit nebo si na ni někoho zjednat, pro děti a pro manžela nikoliv.

Základem všeho je *komunikace*, verbální, neverbální, i paraverbální. Všechny tyto tři typy probíhají prakticky současně a neoddělitelně, pro správnou komunikaci by měly být v souladu. Pokud ve verbální komunikaci nejste upřímní, neverbální vás záhy prozradí, paralingvistika pak vyjadřuje citovou stránku komunikace.

Významnou roli jako jistý způsob komunikace ve zvládnání rodiny hrají tradice. Tradice spočívají v zachovávání určitých zvyků, obyčejů. Staly se pro nás osobní potřebou. Dodržování tradic je pro nás jistou kontrolou, jak žijeme. Dodržování tradic je i rafinovaným způsobem pohlázení a lidé pohlázení potřebují! Vánoční nebo narozeninové dárky, jsou takovým pohlázením, a nejde ani tak o tom, co dáváte, ale jak. Maličkostí, jako je například předávání dortu a sfoukávání svíček, uděláte vašim dětem nebo i rodičům obyčejný den něčím výjimečným, zvláštním a svátečním, na co se nezapomíná. Podobné je to s vánocemi.

Chirurgická čistota domácnosti je k ničemu, neumíte-li si doma udělat hezký večer. Podstatné je, jakou se vám podaří vytvořit náladu a atmosféru v rodině.

Těchto pár zásad jistě nezabrání vzniku sociálních událostí a nevyřeší za nás ani jejich případné negativní dopady. Může nás a naše děti ale připravit, jak v takových situacích jednat, jak se jim postavit, jak je řešit a negativním dopadům tak v co nejvyšší možné míře předcházet.

1. 9. 3. Výchova pro život

Jak tedy ale správně vychovávat, na co nikdy nesmíme zapomínat a čeho se je naopak dobré vyvarovat? Mnohé napoví následující motto vyslovené J. Truslowem⁶⁴:

„Zjevně by měly být dva druhy výchovy. Jedna by učila jak si vydělat na živobytí, druhá jak žít“.

Nejedná se vlastně o dva druhy výchovy v pravém slova smyslu, ale nedílné součásti takové výchovy, která naše děti naučí jednak vydělat si na svůj život, jednak s těmito prostředky naložit tak, aby svůj život nepromarnili, respektive neomezili se jen na obstarávání prostředků a konzum, ale rozvíjeli své zájmy, budovali mezilidské vztahy, aby chápali svoji existenci nejen jako materiální „mít“, ale soustředili se více na hodnotu „bytí“⁶⁵, zkrátka prožili plnohodnotný život, na jehož konci bude uspokojení a smíření se s jeho konečností, nikoliv pocit zmaru, nenaplnění a křivdy. Ale jak na to? Následující praktické rady by nám to měli osvětlit.

Svoje výchovné působení zahájíme tím, že začneme sami u sebe. Co pozitivního a naopak negativního si přinášíme od svých vychovatelů, abychom se vyvarovali případného opakování chyb. Vychováváme-li svoje děti společně s partnerem, je nezbytné s ním postup vždy předem konzultovat, nikoliv řešit za pochodu, vůbec nejhorší variantou je řešit neshody před dětmi. Vždy musíme jít vychovávanému příkladem, co řekneme, musí platit.

⁶⁴ J. Pelikán. *Výchova pro život*. Praha: ISV, 2004, str. 83.

⁶⁵ Blíže o problematice in E. Fromm. *Mít nebo být*. Praha: Naše vojsko, 1992.

Nejnovější výzkumy i moje vlastní zkušenost prokazují, že výchovně působit na dítě lze již v době před jeho narozením. Delší dobu je známo, že např. kouření a požívání drog či alkoholu dítě poškozuje nejen fyzicky ale i psychicky. Na budoucí vývoj dítěte má ale přímý vliv také psychické rozpoložení matky. Nenarozené dítě je cítící a vnímající bytost na jistém stupni emocionální, intelektuální a fyzické vyspělosti. Reaguje na podněty, dává najevo radost i nelibost, postupně rozlišuje chutě, začíná naslouchat – tlukot srdce, matčin hlas, hudbu. Citlivě reaguje na matčin stres, radost, hněv, atd. To všechno by měla mít nastávající maminka na paměti a využít toho pro prvotní komunikaci se svým dítětem a jeho výchovu – mluvit na něj (oslovovat ho jménem, pokud zná pohlaví), hladit ho, pouštět mu hudbu, kterou má sama ráda, vyhýbat se stresovým situacím a škodlivým prostředím. To vše vytváří základ pro budoucí vztah mezi matkou a dítětem a budoucí výchovné působení.

Dále by se výchova měla odvíjet od věku dítěte. Přes mnohé výhrady k autokratické výchově jako jedinému přístupu, může být u nejmenších dětí tou nejvhodnější pro nácvik základních návyků, také pro odvrácení ohrožení života. U starších dětí lze tento přístup uplatňovat jen v omezené míře, nezbytný je opět tam, kde je ohroženo zdraví a život dítěte, nebo kdy není jedinec evidentně pro danou situaci kompetentní. V ostatních případech uplatňujeme spíše humanistický přístup, tj. výchovu maximálně zohledňující zájmy a přání dítěte. Ani při použití tohoto přístupu však nepřestávají platit hodnoty a pravidla stanovená v minulosti, která jsou všemu nadřazená a měla by proto platit za každé situace. Rozhodně nelze doporučit žádný z extrémů – výchovu příkazů a zákazů na straně jedné a naprostou svobodu v rozhodování dětem na straně druhé. Od raného dětství je třeba děti učit, že míra svobody jde vždy ruku v ruce se stejnou ne-li větší měrou zodpovědnosti.

Nejsložitějším obdobím ve výchově je puberta, dítě bojuje o svoje místo na světě, o svoji „dospělost“, nerespektuje příkazy a zákazy, je nadměrně kritické. V tomto období uspějete spíše partnerským přístupem, kontrolujte spíše skrytě, až vaše dítě dospěje, jistě vaši trpělivost ocení.

S výchovným přístupem jde ruku v ruce způsob komunikace. Jak jsem již uvedla základem je aktivní zájem o děti, o jejich „dětské problémy“. Mnohdy komunikace vážne, probíhá-li bipolárně⁶⁶, kdy je ponechána stranou podstata vztahu a usilujeme jen o zdoání jeden druhého. Budeme-li se svým dítětem hovořit na bázi substancionální interakce⁶⁷, což

⁶⁶ J. Pelikán. *Výchova pro život*. Praha: ISV, 2004, str. 83-99.

⁶⁷ Tamtéž

znamená směřování ke společnému cíli, dozvíme se více o tom, co se událo ve škole, co zajímavého v kterém předmětu probírali, co jej baví, jaké jsou jeho zájmy a proč. Podstatou tohoto přístupu není vnucovat vlastní myšlenky, názory a postoje, ale dát dítěti prostor vyjádřit ty svoje, naslouchat a být připraven dítěti poradit a pomoci, když o to samo požádá.

Substancionální interakce ze zdá být ideálním přístupem též pro komunikaci mezi žákem a učitelem, ikdyž v tomto prostoru je teprve na samotném začátku. Tím se dostáváme k problému vstupu dítěte do školy. Oproti zlaté mateřské školce znamená nástup dítěte do školy pro dospělé členy rodiny ale i dítě samotné mnohem více práce než dosud. Abyste překonali příval každodenních povinností, mějte na paměti následující – hodně si pomůžete když dítě pozorně vyslechnete, jakmile ho po škole uvidíte. V té chvíli je schopné vám předat maximum informací. Jakmile se naučíte zvládat všechny nutné „maličkosti“ související se školní docházkou, začněte pracovat na vytváření pozitivního klimatu pro vaše dítě, napomoci mohou následující kroky:

1. Usmívejte se, když dítě vyzvedáváte ze školy. Je to pro něj důležitý signál, že doma je vše v pořádku.
2. Ikdyž zrovna nemáte dobrý den, okuste se udělat si s dítětem nějakou malou radost, aby viděl, že ty dobré věci ze světa ještě úplně nezmizely.
3. Případnou nespokojenost se školními výsledky vyjadřujte umírněně, hledejte společně cestu ke zlepšení, myslte pozitivně, jednejte konstruktivně.
4. Pokud to počasí dovolí, naplánujte si na podzim ještě nějaký jakoby „prázdninový výlet“, na který se můžete společně těšit a potom si ho také užít.
5. Potěšte své dítě, případně celou rodinu, vyprávěním veselých historek z vaší vlastní školní docházky.
6. Udělejte si na velký papír svůj přehledný kalendář, kde si budete odškrtnávat, kolik dní ještě zbývá do vánoc, kdy má kdo narozeniny, svátek, lepit veselé obrázky, prostě cokoliv, co v případě nouze zvedne náladu.
7. Věřte si. Když jste školu zvládli vy, není důvod, aby se to nepodařilo vašemu dítěti.

Pro budoucí život vašeho dítěte je nezbytné rozlišit čas pro školu a čas na zábavu, respektive zájmy. V mnohém se sice mohou prolínat, ale přesto je naprosto zásadní, aby se dítě naučilo, že po splnění povinností, je jasně vymezený prostor pro odpočinek, zábavu a koníčky. Nenaucí-li se to již v dětství, je velmi pravděpodobné, že ani jako pracující dospělí nebude umět odpočívat, odtrhnout se od pracovních povinností, relaxovat, věnovat se rodině, aniž by do ní vnášel pracovní problémy a naopak. Zájmů dítěte a jejich rozvoji věnujeme pozornost od útlého dětství. Neznamená to, že podporujeme každý denně se měnící dětský

rozmar, ale vytváříme podmínky pro rozvoj těch zájmů, které jsou především žádoucí, dlouhodobějšího charakteru a především, má-li pro ně dítě alespoň minimální předpoklady. Vytvoříme-li harmonický systém povinností, zájmů a dalších rodinných aktivit, omezíme tak působení vnějších negativních vlivů na naše dítě.

Ve chvíli, kdy vaše dítě zahájí školní docházku, dříve nebo později budete řešit otázku kapesného. Dávat dětem kapesné, či ne? To je otázka. Pokud se přikloníme k názoru, že peníze kazí charakter asi dlouho neobstojíme. Ať chceme či ne, naše společnost je více než dřív založena na spotřebě, proto i děti se s penězi, přímo nebo zprostředkovaně, stále setkávají. Moudřejší je tedy spíše naučit děti s penězi zacházet už v raném věku, aby poznaly jejich cenu a uměly s nimi hospodařit. Protože utrácet umí každá je nutné vyřešit otázku, kolik peněz a kdy dítěti dát. Už jistý ne příliš velký obnos může člověku zajistit určitou míru svobody v rozhodování o trávení volného času či o tom, co si koupá, Lze tedy říci, že peníze jsou prospěšné, pokud je využíváme s rozmyslem. Jestliže se jako rodiče rozhodujeme, zda svěříme dítěti alespoň omezený peněžní obnos, měli bychom vycházet z jeho věku, naturelu a také z finanční situace rodiny. Musíme mít také dostatečnou míru tolerance a ochotu umožnit mu alespoň částečné svobodné rozhodování. Jestliže dítěti svěříme peníze a dovolíme mu s nimi samostatně nakládat, současně se téměř zcela vzdáváme případné kritiky, jak s obnosem naloží. Před tím mu ale vysvětlíme, proč dostává kapesné a za jakým účelem.

Není dobré platit dětem za známky, dobrý prospěch je v zájmu jeho samotného, ani za domácí práce, v rodině dělání všichni všechno pro sebe (navíc mamince za každodenní péči a starost také nikdo neplatí). Dítě musí přesně vědět, co si z kapesného má koupit samo a co hradí rodiče. Než se ale naučí s penězi zacházet, chvíli to trvá. Vysvětlíme mu, na co jsou peníze dobré, k čemu jsou nezbytné a jakým způsobem se získávají. Děti by měly mít alespoň zhruba povědomí o tom, kolik stojí například jejich oblíbené pochutiny. Že třeba stejná tyčinka, jakou si koupí ve školním automatu za deset korun, stojí v obchodě za rohem polovinu. A pak se jim také nemůže stát, že dají spolužákovi ze staršího ročníku dvacetikorunu od babičky za pitíčko s brčkem ... Pokud dítě nedá na naše rady, necháme jej, aby se poučilo samo, že peníze velmi rychle dojdou. Ale my rodiče musíme být v takovém případě zásadová. Jestliže svěříme dítěti určitou částku, musí vědět, že také ponese zodpovědnost z z toho vyplývající – nemůže si přijít znovu pro kapesné, když mu peníze dojdou, jinak se dítě naučí utrácet a dělat dluhy, což může mít fatální následky pro budoucnost.

Jak jsem uvedla výše pomoc dětí v domácnosti by neměla být předmětem finančního odměňování. Měla by vycházet ze sociální hierarchie rodiny, kde má každý člen přesně

stavené své místo a povinnosti. Též by neměla být trestajícím momentem, ale přirozenou samozřejmostí. Děti pomáhají přiměřeně svému věku, učí se tak nejen zodpovědnosti za sebe a druhé, ale také drobným manuelním dovednostem, péči o druhé, zejména pomoc při péči o mladší sourozence může být velkým přínosem pro budoucí vzájemné vztahy. Naučí se, že pokud se na práci podílejí všichni, zbude více času na zábavu a společné aktivity.

Důležitým mezníkem v životě dítěte je volba povolání. Žijeme v době, kdy je kladen větší důraz na vzdělání, děti tak v rodině setrvávají déle. Ne všechny děti jsou ale nadány pro vysokoškolské, v některých případech ani pro středoškolské studium, toto by měli mít na paměti především rodiče a nesnažit se realizovat své nesplněné ambice prostřednictvím svých dětí a udělat je tak nešťastné. Na druhé straně není dobrá ani přílišná volnost v rozhodování. Zvláště nezralí jedinci by mohli podlehnout nereálnému snu, nesprávně odhadnout svoje možnosti. Pokud si nejste jistí, poraďte se s odborníkem.

Velmi diskutovaným tématem posledních let je role masmédií ve výchově. Jejich pozitivní přínos ve školní výuce – ve formě vzdělávacích pořadů, počítačové techniky, audiotechniky a dalších – je neoddiskutovatelný. Nezpochybňuji význam internetu pro vzdělávání a komunikaci (sama jej využívám při studiu a komunikaci v případech, kdy je přímý kontakt nedostupný), respektuji také několikahodinový způsob relaxace mnohých dospělých při strategických počítačových hrách (přestože to není právě můj šálek kávy).

Jak je to ale v období předškolním a jak chránit naše děti před masovým konzumem reklamy a dalšímu nefiltrovanému toku informací valících se doslova ze všech stran? Osobně zastávám názor, že u předškolních dětí by měla být na prvním místě komunikace s živým světem a vliv masmédií omezen na nezbytné minimum. Považuji za tristní, když si učitelky mateřských školek usnadňují práci tím, že nejen při špatném počasí raději pustí dětem televizní pořad či pohádku na videu, jen aby nemusely neustále vymýšlet nový program (jak jsem měla možnost se přesvědčit v rámci dlouhodobého empirického šetření školek ve svém regionu). Přípustné je snad jen použití odpovídajících hudebních nosičů při pohybových aktivitách. Vlastní zkušenost mě přesvědčila, že batole nestrádá, pokud si nemůže celé dopoledne kazit oči sledováním dětských pořadů nebo dokonce pořadů pro dospělé, za to odmala oceňuje máminy ukolébavky a rádo se pohybuje v rytmu příjemné hudby, u které nemá potřebu věnovat pozornost médiu jako takovému. Naplňuje mě vrcholným štěstím, že není tím dítětem, co běží televizi pokaždé, když zazní známá znělka a imitujícím repliky z reklam na ulici.

Ale i v období školní docházky jsme plně zodpovědní za to, jaká média a jakým způsobem naše děti využívají, protože většině distributorů záleží především na zisku, obecná

cenzura je nepřipustná, eventuální postihy jen těžko vymahatelné, my rodiče musíme zajistit prevenci.

V případě, že vychováváme svoje děti v neúplné rodině, nebo jsme-li pro děti rodinou náhradní, postupujeme stejně, jen naše úsilí musí být o to větší, abychom co nejlépe nahradili chybějící články, respektive abychom děti naučili, že i takováto rodina je bezpečná, milující a plnohodnotná. Děti z neúplných rodin či v různých typech náhradní rodinné péče (nebo hůře v ostatních typech náhradní výchovy) zpravidla nevíce pociťují jak emocionální strádání, tak sociální slabost svého „rodinného“ prostředí a snaží se různými extrémními způsoby získat jedno či druhé, eventuálně si jedno druhým kompenzovat. Proto zejména tady více než kde jinde je třeba stavět výchovu na hodnotách bytí a vypořádat se s všudypřítomným fenoménem „mít“.

2. Empirická část

2. 1. Téma: Vliv sociálně pedagogického kontextu na vývoj jedince

Protože jednou ze sociálních událostí je i problém náhradní rodinné péče, zaměřím tuto empirickou část na srovnání působení sociálních událostí na výchovu a vývoj osobnosti dítěte jednak v tradiční rodině očima veřejnosti a matek na mateřské, respektive rodičovské dovolené, abych zjistila, jak vidí současnou situaci lidé, již se tato problematika nejvíce dotýká, jednak v prostředí náhradní rodinné péče SOS vesničky, abych ověřila získané teoretické informace a mínění s realitou..

Jak jsem již uvedla, jedním z nejtěživějších problémů dnešních matek je návrat do zaměstnání spojený s nedostatkem kvalitních mateřských škol, respektive nedostatek těchto škol vůbec. Připojím proto také analýzu situace v této instituci v našem regionu (Středočeský kraj) a navštívím také toto zařízení v místě bydliště.

2. 2. Vlastní projekt: Dítě v rodině x dítě v náhradní rodinné péči S.O.S. vesničky, ve výchovně-vzdělávací instituci.

2. 2. 1. Analýza pole empirického šetření

Činitelé ovlivňující dítě v tradičním rodinném prostředí (graf č. 1)

Činitelé ovlivňující dítě v náhradní rodinné péči S. O. S. vesničky (graf č. 2)

Graf 1: Činitelé ovlivňující dítě v tradičním rodinném prostředí.

ŠKOLA - spolužáci, ostatní žáci

- učitelé, ostatní ped. personál
- typ školy, kvalita, vybavení
- MŠ, ZŠ, SŠ, VŠ, ...

RODINA

- rodiče, příbuzní
- sourozenci

DÍTĚ

- věk, pohlaví
- zkušenosti
- fyz.,psych.,soc. stav

OST. DĚTI A DOSPĚLÍ

- kamarádi – věk, pohlaví
- sousedé, spoluobčané
- ostatní děti

PROSTŘEDÍ

- místo bydliště - venkov, město
 - vybavenost
- aktuální politická situace v zemi

Graf 2: Činitelé ovlivňující dítě v náhradní rodinné péči S. O. S. vesničky

PROSTŘEDÍ S.O.S. vesničky

- materiální vybavení
- poloha tábora – příroda, místo
- denní řád
- sportovní, kulturní, jiné vyžití

DOSPĚLÍ

- náhradní matka
- zaměstnanci S.O.S
- psycholog
- lékař
- ostatní personál

DÍTĚ

- věk, pohlaví
- fyz.,psych.,soc. stav
- zkušenosti
- původní rodina
- sourozenci

OSTATNÍ DĚTI

- věk, pohlaví
- výchozí prostředí
- sourozenci
- fyz.,psych.,soc. stav
- ochota pomáhat

OSTATNÍ LIDÉ A NEJBLIŽŠÍ OKOLÍ

- věk, pohlaví, zaměstnání, fyz., psych., soc. stav
- stát, obec – velikost, dostupnost, vybavenost, prostředí
- nedostupnost rodičů, sourozenců, původního prostředí

2. 2. 2. Formulace hypotéz

H1 Sociální události mají významný vliv na výchovu a vývoj osobnosti dítěte.

Jednotlivé sociální události ovlivňují jedince různou měrou, jejich dopad je ovlivněn zdravotním a psychickým stavem jedince, ale zejména sociálním (rodinným) zázemím.

H2 Hodnotový systém rodiny snižuje/zvyšuje dopad sociálních událostí na výchovu a vývoj osobnosti.

Domnívám se, že hodnotový systém rodiny a jeho přijetí jedincem má na dopad a mnohdy i na samotný vznik sociálních událostí v životě jedince zásadní vliv.

H3 Náhradní rodinná péče formou S.O.S. vesničky je plnohodnotnou náhradou péče rodinné.

Fungující S.O.S. vesnička může dítěti nahradit rodinnou péči po stránce sociální, materiální i emoční.

H4 Mezi náhradní rodinné péče v S.O.S. vesničce je absence mužského vzoru.

Smyslem náhradní rodinné péče by mělo být poskytnout dítěti podmínky pro vývoj co nejvíce podobný modelu rodinné výchovy. Stanovy S.O.S. vesniček ale říkají, že jako mužský vzor postačí osoba údržbáře ve vesničce. S.O.S. matky – pěstounky nesmějí mít partnera žijícího ve společné domácnosti v areálu vesničky, čímž je vytvářena rodinu neúplná.

2. 2. 3. Popis vzorku

Zkušebním vzorkem nám bude 5 maminek a 10 náhodně vybraných dospělých různých věkových kategorií z místa bydliště a rodiště coby zástupců malých obcí a různých krajů, a hlavního města Prahy a Brna jako zástupců velkých měst Čech a Moravy. Empirické šetření samotné pak budu realizovat v rámci Středočeského kraje ve všech 26. obcích s rozšířenou působností (vždy 2-3 maminky a 5-6 zástupců veřejnosti v každé obci).

2. 2. 4. Organizace empirického šetření

Personální zajištění

Osobně

Organizace

Zajištění pomůcek a materiálů

Sestavení dotazníků a anketních lístků

Zpracování zkušebního vzorku

Výzkum v terénu – rozdání a výběr dotazníků, anketa, pozorování

Zpracování dat a vyhodnocení

2. 2. 5. Použité metody

Využiji kombinaci více metod – formou **dotazníku** se pokusím zjistit názory, postoje a životní úroveň maminek na mateřské, respektive rodičovské dovolené. V **anketě** položím volněji podobné otázky širší veřejnosti, **pozorováním** pak ověřím skutečnost ve výchovně vzdělávacích institucích – zaměříme se na předškolní výchovu v MŠ Zeleneč. Na závěr připojím **kazuistiku** získanou během své asistenční služby v S.O.S. vesničky Doubí Karlovy Vary.

2. 2. 5. 1. Dotazník – viz. příloha 1

Průměrný věk matek na mateřské dovolené 30 let. Převažují ženy vdané, ale hned za nimi jsou ženy svobodné žijící v partnerském vztahu s otcem dítěte ve společné domácnosti. Vzdělání převažuje středoškolské vzdělání, následuje vysokoškolské, pak ostatní. Většina dotázaných uvedla bydlení vlastní (70%), dále nájemní (25%), jiné (5%). Průměrný čistý příjem rodiny činil nejčastěji do 30 tisíc korun. Počet dětí v 79% 1, 17 % 2, 4 % 3 a více. Věk dětí u všech respondentů 1 dítě 0-4, další děti 3-7, 1 dítě 15. Prarodiče nejvíce pomáhají finančně a s hlídáním. Zájmy dle frekvence odpovědí: Děti, četba, sport, hudba, domácnost, jiné.

S finanční a bytovou situací své rodiny je nadpoloviční většina dotázaných spokojena, více než 30% procent je ale částečně nespokojeno, za naprosto nevyhovující nebo naopak

výborné své životní podmínky považuje minimum respondentek. Přestože více než polovina je se svojí situací spokojena za příjmů do 30 tisíc korun, optimální výše by měla činit 40-60 tisíc korun.

Se současnou výší porodného a systémem výpočtu mateřské dovolené bylo spokojeno plných 90% maminek, rodičovský příspěvek a sociální dávky dopadly opačně. Navýšení vítají, ale stále ještě často považují za nedostatečné. Pro většinu maminek výše dávek nehraje při rozhodování o dalším dítěti roli.

V zájmech pro děti vedl sport, nesprávně sem byla zařazována také škola. I dnešní moderní maminky jsou rády, když jim děti v domácnosti pomáhají, nejčastěji uváděly úklid pokojíčku, luxování, pomoc při péči o mladší sourozence, mytí nádobí a vynášení odpadků ustoupilo do pozadí (z vlastní zkušenosti soudím, že nádobí připadlo myčkám a vycházku na čerstvý vzduch si oblíbili tatínkové).

K užívání fyzických trestů se přiznalo málo dotázaných, respektive asi 70 % uvedlo, že takto trestá jen výjimečně, 26 % tvrdilo že nikdy, a pouhá 4% považuje fyzické tresty za běžné. Nadpoloviční většina respondentek má smysl pro povinnost a snaží se jej doma praktikovat, ostatní odpověděly, že záleží na tom, o jakou situaci, resp. povinnost se jedná, odpověď záporná nebyla žádná.

Důležitá rozhodnutí a problémy projednávají nejčastěji s partnerem, v rodinách s více dětmi se připouští rodinná porada, nebo se kombinuje první a druhá varianta. Maminky s jedním dítětem žijící v partnerském vztahu s otcem dítěte se raději rozhodují samy.

Kvalita mateřských školek v našem regionu je spíše špatná (neplatí ve vybraných školkách v Horních Počernicích a Klánovicích, které jsou naopak vyhlášené), dostupnost je ovšem špatná u všech, nabídka mnohonásobně převyšuje poptávku. Ideální mateřská škola by měla mít flexibilní provozní dobu (ideálně 8-18, ne proto aby tam děti trávily 10 hodin, ale aby vyhověla všem typům zaměstnání rodičů), zkušený a kvalifikovaný personál se vztahem k dětem, bezpečné prostředí, vybavené zázemí, dobré vedení a zajištěné finanční zdroje.

Co se týká náhradní rodinné péče existuje jisté povědomí, nikoliv přehled. Většina maminek uváděla na prvním místě dětský domov, protože věděly, jak funguje, mnoho z nich nevědělo, co přesně je SOS vesnička, další návrhy byly adopce, osvojení, vyskytly se ovšem i názory, že je lepší špatná rodina než žádná, proto to by dítě ponechaly tam, kde je.

Největší ohrožení pro děti vidí rodiče v drogách a alkoholu, cigaretách, špatné partě, vysoké kriminalitě, následuje týrání a nedostatek zájmu.

Téměř každá dotázaná maminka by si přála mít doma právníka nebo lékaře, případně učitele nebo inženýra. Malému procentu by stačilo vzdělání středoškolské a dráha podnikatele

či zaměstnance státní správy, o vyučení a manuální práci pro svoje ratolesti sní opravdu jen pár rodičů.

Návrat do zaměstnání je nejčastěji spojen s problémem získání místa v mateřské škole, většina žen se ráda vrátila ke své práci ve třech letech věku dítěte, ty starší ale uvažují, že si děti užijí do čtyř let eventuálně si pořídí ještě druhé dítě. Málokterá maminka se nějak systematicky připravuje pro návrat do práce, ale uvítala by vstřícnost zaměstnavatele, asi 30% dotázaných navštěvuje nějaký jazykový či jiný vzdělávací kurz.

A žebříček hodnot našich maminek? Dle nejčastějšího pořadí od nejdůležitějšího:

Zdraví

Láska a tolerance

Porozumění

Rodina

Rodinné zázemí

Odpovídající bydlení

Kariéra, zaměstnání

Peníze

Cestování

2. 2. 5. 2. Anketa – viz. příloha 2

Drtivá většina dotázaných bez ohledu na věk vypověděla, že největším problémem současných mladých rodin je finanční a bytová situace. Převládá názor, že to má nemalý vliv na výchovu dětí a kvalitu jejich života. Sociální politiku státu občané považují za nedostatečnou, nesystémovou.

Nejčastější odpovědí na kvalitu náhradní rodinné péče byla špatná úroveň dětských domovů, zdlouhavost a komplikovanost adopcí, bohužel i požadavek „dětských vězení“. Co to jsou S.O.S. vesničky věděli jen 3 respondenti, hodnotili je kladně, ikdyž jen 1 věděl, jak přesně fungují a kde se u nás nachází.

Většina oslovených považovala vzdělání za důležité pro uplatnění v životě, mnozí ale záhy dodali, že je to dnes ještě více o štěstí a protekci než v minulosti.

Kvalita mateřských škol v našem regionu, jak ostatně potvrdilo i moje vlastní šetření, je nevalná a poptávka mnohonásobně přesahuje nabídku.

S tím, že jsou maminky při návratu do zaměstnání znevýhodněny souhlasili všichni respondenti, vinu viděli v politice státu, v maminkách samotných, část také sympatizovala se zaměstnavateli. Řešení většina lidí viděla v možnosti maminek se během mateřské, respektive rodičovské dovolené vzdělávat a pracovat na určitý počet hodin, aby neztratili kontakt.

A 5 nejdůležitějších věcí? Zdraví, peníze, láska, zaměstnání, střecha nad hlavou ...

2. 2. 5. 3. Pozorování výchovně vzdělávacího procesu MŠ Zeleneč

Předchozí dvě šetření naznačují významný vliv dostupnosti a stavu mateřských škol v našem regionu na návrat matek z rodičovské dovolené do zaměstnání, tedy má velký vliv na vznik dalších sociálních událostí nepřímo ovlivňujících rodinu jako je například nezaměstnanost. Rozhodla jsem se proto provést sondu do skutečného stavu mateřského školství přímo v místě bydliště, abych si získané informace ověřila.

Zázemí

Tato mateřská škola je umístěna ve vilce na okraji vesnice. Jsou zde 2 oddělení se 40 zapsanými dětmi. Obě oddělení jsou věkově smíšená. V posledních 2 letech prošla školka poměrně nákladnou rekonstrukcí interiéru i exteriéru. Vybavení z důvodu nedostatku financí zůstalo původní (kromě nové venkovní lavičky pro pohodlí učitelek). Velikost zahrady je pro počet dětí nedostatečná, vybavení poškozené (pískoviště, prolézačky, houpačky).

Vzhledem k růstu obce a předpokládanému navýšení počtu dětí bylo rozhodnuto postavit školku novou na místě bývalé Jednoty. Plán zcela nevyhovoval předpokládanému počtu nových dětí, sešlo i z projektu tělocvičny, navíc v současné chvíli je stavba pozastavena na neurčito (důvodem je údajný nesouhlas majitele jednoho z okolních pozemků – „děti jsou hlučné“).

Personální zajištění

Pedagogický sbor tvoří kromě ředitelky tři učitelky, z nichž jedna je bez kvalifikace, druhá má středoškolské vzdělání a třetí je absolventkou pedagogické fakulty. Součástí pracovního kolektivu jsou také školnice a kuchařka.

Stravování

„Dle norem“... Rodiče i děti si neustále stěžují malou pestrostí (chybí zelenina, ovoce, mléčné výrobky), opakováním jídel jako jsou omáčky, knedlíky. Argument školy – „dětí mají špatné návyky z domova, nejedli by to, byly by to vyhozené peníze“. Lze ovšem konstatovat, že tento způsob vyhovuje personálu – přebytky „odstraňují na vlastní náklady“. (Na místě vidím poctivější kontroly hygieny, pravidelné konzultace s dietní sestrou a poradu s rodiči.)

Práce s dětmi

Vyjádření ředitelky školy - při práci je zde uplatňována skupinová a individuální činnost s dětmi. Ve vhodných situacích se využívá i frontální práce. V denním programu je kladen důraz na možnost nechat dítě volit čas nebo činnost, kterou bude vykonávat.

Realita – dopolední program je vždy realizován ve třídě, převážně volnou činností, děti domů nosí minimum vlastních výrobků (2-3 výkresy ročně), následuje oběd, spaní, odpolední program (s výjimkou deště) probíhá venku – děti si neorganizovaně hrají na malém prostoru – malé děti se motají mezi velkými. Učitelky sedí na své lavičce za rohem a popíjejí kávu, občas zavolají nějaké dítě, pro které si přišel rodič. Děti se též baví komunikací s okolím přes plot. Kde je rámcový vzdělávací program?

Spolupráce s rodiči

Spolupráce je na velmi nízké úrovni, připomínám rodičů k chodu školky není přikládán zásadní význam (tuto politikurazil i bývalý starosta obce, pod jeho ochranou byla ředitelka školy neodvolatelná, přestože je to požadováno rodiči již 5 let).

Rodiče též mnohokrát projevíli zájem zapojit se do úpravy školní zahrady na vlastní náklady a vlastními silami, ale nebylo jim vyhověno.

Akce

1-2 měsíčně navštíví děti nějaké kulturní představení, 1-2 ročně je pořádán celodenní výlet, besídky jsou slabší úrovně, jen s dětmi, bez rodičů, veřejnosti.

Výsledky vlastního pozorování bohužel dokládají, že situace je opravdu nelichotivá. Školka v místě mého bydliště nepracuje podle žádného uceleného konceptu, děti tráví volný čas nahodile. Vedení, ani zaměstnanci nemají zájem o spolupráci s rodiči a veřejností vůbec. A nedostatek školek obecně je nenuť tento pohodlný zaběhnutý stav měnit. Já osobně bych navrhovala změnu vedení, pracovat s dětmi v rámcovém vzdělávacím programu, eventuálně do budoucna zavedení projektu Zdravá mateřská škola, který již jinde slaví úspěchy.

2. 2. 5. 4. Kazuistika - S.O.S. vesnička Doubí Karlovy Vary (viz příloha 3)

Situace v SOS vesničce Doubí

Svou praxi jsem realizovala v dětské vesničce Doubí, Karlovy Vary. Tato vesnička se v letošním roce dostala do velkých potíží. Vznikla před 35-ti lety z celonárodní sbírky. Má kapacitu 80 dětí. Vloni zde bylo už jen 11 dětí a dnes zde zůstala pouze jedna maminka s pěti dětmi. Vesnička končí. Podle centrální ředitelky

Lenky Pospíchalové jde jen o dočasné uzavření zařízení, a to kvůli odlivu matek s dětmi. Fungovat by měla opět od 1. ledna roku 2007. Zaměstnanci i maminky ale mají obavy, zda se tak skutečně stane. Nejvíce upozorňují na to, že uzavření vesničky a neustálé střídání personálu není pro děti vůbec dobré. Po omezení provozu zde totiž zůstane pouze jedna sociální pracovnice a správce. Jen od roku 2001 se zde přitom vystřídal čtyři ředitelé, o výchovných pedagogích ani nemluvě. Současný ředitel byl nedávno odvolán.

V letošním roce půjčila dětská vesnička, kde zůstal obydlený pouze jeden domek s jednou rodinou, dva domky Dětskému domovu z Ostrova. Spojení dětského domova a vesničkové pěstounské péče není nejšťastnějším řešením. Děti z domova, kde se uplatňuje systém služeb vychovatelů, a kde nefungují na rodinném principu, žijí v těsném sousedství s dětmi, které měly to štěstí a žijí pohromadě se svými pravými sourozenci a s matkou-pěstounkou v rodinném modelu.

Děti z domova mají problém s přizpůsobením se okolí a lze je nazvat jako „problémové“. Děti z vesničky, které, ač přišly na svět a do vesničky s handicapem různého charakteru, ale byly systematicky matkou vedeny k harmonickému rozvoji osobnosti, jsou těmi to „dětmi z domova“ sváděny na scestí. V poslední době došlo

k náznakům kriminální činnosti, a porušování vnitřního řádu vesničky (i samotnými výchovnými pracovníky domova).

Zároveň neprospívá dětem z vesničky vědomí nejistoty vlastní další existence ve vesničce. Není to jenom nejistota „co se se mnou stane za rok“, ale nejistota typu „nebudu se mít kam vrátit“.

Reflexe z praxe aneb kdybych měla možnost řídit vesničku Doubí – Karlovy Vary

Organizace Sdružení SOS dětských vesniček je nezisková, nestátní, nenáboženská, apolitická, humanitární organizace. Cílem organizace je poskytnout náhradní rodinné prostředí dětem, kterým vlastní rodina selhala. Koncepce organizace je založena na tom, že dítě potřebuje ke svému zdravému vývoji především dostatek mateřské lásky a bezpečný domov. SOS dětské vesničky fungují na základě čtyř jednoduchých zásad, které jim dal do vínku jejich zakladatel, Rakušan Dr. Hermann Gmeiner, již před 50ti lety. Výhody oproti dětskému domovu: *pocit rodinného zázemí, pocit opravdového domova, individuální přístup k dítěti, k řešení jeho problémů, a to nejen v dětství, ale i po opuštění vesničky, lépe se vyrovnávají s realitou.*

Aby mohla vesnička v Doubí plnit poslání uvedené v záhlaví této kapitoly, navrhovala bych, aby se v její organizaci uskutečnily následující změny:

- 1) **Kvalifikované vedení** – ředitel organizace by měl být nejenom dobrý manager, ale také by měl mít znalosti pedagogické a psychologické. Praxe v již fungující vesničce – buď jako pedagogický pracovník nebo jako praktikant podmínkou. Na takovou pozici by se velmi hodil absolvent FFUK oboru pedagogika se zaměřením na Organizaci školství. Takový člověk by měl být schopen nejenom zajistit a organizovat finanční a materiální tok do vesničky (formou sponzorských darů, výměnných programů v rámci grantů EU, získávání nových patronů pro děti atd..) ale také by to měl být člověk, který dokáže propojit vesničku s komunitou obce a otevřít ji.
- 2) **Kvalifikovaní zaměstnanci** – Matka – pěstounka je jádrem nově vznikající rodiny. Do pěstounských rodin ve vesničkách velmi často přicházejí děti, které by jinak „neměly šanci“ – to znamená děti nějakým způsobem znevýhodněné. Ať už jsou to jakékoliv LMD /ADHD, SPU, deprivace, traumata, poruchy chování a později i osobnosti, psychické nemoci a tělesná postižení – jsou to postižení, která vyžadují specifický přístup, lásku, ale v případě, kdy se v rodině nachází více znevýhodněných dětí, také profesionalitu. Dle

mého názoru by matky – pěstounky měly absolvovat nejenom vstupní psychologické testy a pohovory, ale základním kamenem by mělo být také pedagogicko-psychologické vzdělání (a to ať už formou kurzů nebo kombinovaného studia na vysoké škole). Předpokladem pro přijetí matky – pěstounky do vesničky by měla být podmínka ukončení tohoto studia , nebo nastoupení studia tohoto oboru. Je také v zájmu ředitele konat přednášky nebo diskuse na téma – „ rodina a škola“ , „ specifické poruchy učení“, poruchy chování“.... Pravidelně přímo v areálu vesničky.

- 3) **Množství dětí v rodině** – V současné době je v rodinách SOS vesniček umístováno cca 7-8 dětí na rodinu. Z mého pohledu je to příliš mnoho s ohledem na fakt, že do vesniček jsou umístováni děti různě znevýhodněné a romské. Dle mého názoru je ideální počet 4. S tím, že jsou zohledňováni praví sourozenci , souhlasím naprosto.
- 4) **Mužský vzor** – přiklání bych se ke změně modelu SOS vesniček. Dle mého názoru se dětem nejlépe daří v úplných rodinách, a to, že matka –pěstounka má odepřeno mít partnera a své vlastní děti , není v pořádku. Možná proto je nejjednodušší získat pro vesničky nové matky. Ne každý je schopen se zcela vzdát svého soukromého života ve prospěch dětí někoho jiného. Nebylo by vůbec na škodu, kdyby byl model pozměněn z matka – pěstounka na rodiče – pěstouni s možností mít vlastní děti.
- 5) **Skupina matek – pěstounek** – jako ředitelka této organizace bych zavedla celostátní setkávání matek – pěstounek na víkendových soustředěních, které by měly za cíl :
 - Výměnu zkušeností v tematických workshopech
 - Možnost konzultace problémů s odbornou veřejností – profesionálové psychologové a psychiatři
 - Terapeutické skupiny matek – sdílení starostí
 - Relaxace – techniky stres-release
 - Sport, zábava
- 6) **Parlament dětí z SOS vesničky** – děti v SOS vesničce by zvolily své zástupce, kteří se budou pravidelně setkávat s vedením vesničky. Vedení vesničky na jejich „přání a stížnosti“ bude brát zřetel.
- 7) **Zástupce matek** – budou zvoleny mluvčí/zástupce matek, které budou pravidelně komunikovat s vedením.

2. 2. 6. Vyhodnocení hypotéz, zpracování výstupů

Výsledky empirického šetření

Sociální události ovlivňují významně dnešní rodinu a tedy i výchovu a vývoj jedinců v ní. A nejedná se zdaleka jen o materiální stránku věci, ale právě o onen sociálně pedagogický kontext. Příchod nového sourozence totiž neznamena jen další finanční zatížení rodiny, vznikají různé nové výchovné situace, utvářejí se sourozenecké konstelace, může se měnit žebříček hodnot a priorit jednotlivých členů stejně tak jako celé rodiny. Stejně tak ztráta člena rodiny, zejména pak plnicího funkci hlavního živitele rodiny, postihuje rodinu ekonomicky, emocionálně a zpravidla mění mnohé výchovné přístupy a životní styl rodiny vůbec.

Hodnotový systém rodiny významně ovlivňuje přijímání dopadů jednotlivých sociálních událostí a následně tím také výchovu a vývoj osobnosti dítěte. Což můžeme opět vysvětlit na přírůstku nového člena do rodiny. Totiž rodina, která dítě (eventuelně další dítě) plánovala, k jejíž hlavním hodnotám patří rodina, zodpovědnost, láska a porozumění, tolerance a vzájemná pomoc, bude mnohem méně zaskočena a mnohem lépe připravena na případné dočasné nepohodlí způsobené snížením navyklého standardu, než rodina, která se sice na dítě případně také těší, ale jejíž dospělí členové jsou navyklí se honit především za ekonomickým standardem, kariérou a zájmy a jejichž děti jsou vychovány v duchu konzumu. V podobně nepříjemné situaci se ocitne také rodina, jejíž hodnotový systém nezná pojmy zodpovědnost, hospodaření, upřednostňuje užít si tady a teď a nemyslí na zítřek.

Náhradní rodinná péče formou SOS vesniček je dobrou alternativou, z vlastní praxe mohu potvrdit, že pokud matka-pěstounka pojme tuto roli jako poslání nikoliv jako zaměstnání, za které pobírá plat, může dětem, které neměly v životě štěstí na biologické rodiče, vytvořit láskyplný a po vůbec po všech stránkách plnohodnotný život. Škoda jen, že je tento institut u nás tak málo v povědomí veřejnosti a podporován spíše zahraničními zdroji, čímž ztrácí na dobrý duch této jinak fantastické vize svých zakladatelů a průkopníků ...

V čem v praxi SOS vesniček opravdu nelze souhlasit, je tvrzení, že mužský vzor v podobě instalatéra, údržbáře či příležitostného poradce, je dostatečný. Jednak v realitě vesniček mnohdy chybí i tento nahodilý vzor a jednak si opravdu myslím, že je třeba přiblížit se v tomto klasické rodinné výchově. A to nejen kvůli dětem, který mužský vzor pro svůj zdravý vývoj potřebují, což prokazují i mnohé studie neúplných rodin, ale už kvůli matce-

pěstounce samotné, aby i ona cítila toto soužití více jako rodinné než pracovní. Má-li být dětem dobrou matkou, musí být přece naplňovány její potřeby nejen materiální, ale i biologické a psychologické. Řešením proto nejsou příležitostné schůzky nebo výlety s přítelem mimo areál SOS vesničky (tedy domov) a povinnost opustit děti pěstounské v případě touhy po dítěti vlastním ...

V rámci výzkumu jsem se též zajímala o situaci maminek vracejících se po mateřské, respektive rodičovské dovolené do zaměstnání a s tím úzce související problém kvality a dostupnosti mateřských škol, neboť vidím úzkou souvislost s ekonomickým i sociálním dopadem. Šetření potvrdilo moji vlastní zkušenost, zaměstnavatelům se stále vyplatí dát ženě-matce výpověď a odstupné a zaměstnat svobodnou případně vdanou bezdětnou ženu, protože je to sice zpravidla na úkor pracovních zkušeností, ale finančním přínosem. V tomto ohledu u nás velmi zaostáváme za trendy západního světa, kde je jednoznačně preferován zaměstnanec se stabilním rodinným zázemím, náklady na jeho zaměstnávání jsou sice zpravidla vyšší, ale jeho stabilita, praxe a zkušenosti zajišťují kvalitně odvedenou práci, o což jde především⁶⁸.

Co se týče kvality a dostupnosti mateřských škol v našem regionu, vyšetřila jsem následující, vinou masového rušení školských zařízení při nedostatku dětí v devadesátých letech minulého století současná poptávka mnohonásobně překračuje nabídku, což má fatální důsledky. Standardní cestou je dnes naprosto nemožné umístit 3-leté dítě do školky a nastoupit tak zpět do zaměstnání v řádném termínu. Tím přichází dítě o možnost sociálního kontaktu s vrstevníky a matka o zaměstnání. A pokud matka zůstává na rodičovské dovolené s mladším dítětem, dočká se školky pro to větší až v povinném předškolním roce. Podmínkou pro přijetí do školky už je dnes totiž naprosto běžné potvrzení o zaměstnání, do které ale nemůže matka nastoupit, dokud nemá jistotu školky ... Bohužel se tak vytváří prostor pro známosti a korupci. Dalším problémem je kvalita zařízení, která se bohužel různí, přestože cena služby se je stejná (vyjma školek soukromých, kde se platí mnohonásobně vyšší školné). Ve školkách s dlouhou tradicí záleží moudrému vedení na zachování jejich dobrého jména. Jak ale dokládá moje výzkumná sonda v místě bydliště praxe je různá, nikoliv uspokojivá.

⁶⁸

Nejmenovaná banka v rámci úspory raději rozvázala pracovní poměr s 30-letou matkou dvou dětí, s 5-ti letou praxí a odpovídajícím vzděláním a obsadila její místo absolventkou bez praxe a zkušeností za nižší plat. A protože je tato praxe v onom ústavu standardní, dočkáte se na přepážce mylných informací a omylů ve vedení vašich financí, slečna, která to zavinila už tam zpravidla nepracuje a nikdo za nic neručí ... (Pozn. autora)

Vyhodnocení hypotéz – závěry

H1 Sociální události mají významný vliv na výchovu a vývoj osobnosti.

Tuto hypotézu lze potvrdit. Různé sociální události různou měrou ovlivňují podmínky pro výchovu a vývoj osobnosti. Významnost tohoto vlivu se odvíjí od typu rodiny, výchovného stylu rodičů, hodnotového systému rodiny (viz. H2), psychické a fyzické odolnosti jedince, schopností jednotlivých rodinných členů se vyrovnávat se zátěží. Empirické šetření nám ukazuje, jak žijí, s čím se vyrovnávají tradiční rodiny a s jakými specifiky se setkávají vychovávaní i vychovávající v náhradní rodinné péči SOS vesničky, je jistě rozdíl v podmínkách, v jakých dítě vyrůstá, od začátku se v těchto prostředích ocitá v odlišných životních situacích, vytvářejí se dispozice pro vznik jiných kombinací sociálních událostí. Společnou řečí těchto dvou prostředí by měla výchova proti negativním vlivům těchto sociálních událostí, respektive výchova pro život (viz kapitoly 1. 9. 1. – 3.).

H2 Hodnotový systém rodiny snižuje/zvyšuje dopad sociálních událostí na výchovu a vývoj osobnosti.

Tato hypotéza platí jednoznačně. Hodnotový systém rodiny předurčuje už samotný vznik některých sociálních událostí (vyjma těch, které ovlivnit nelze – úmrtí, ...). Na základě hodnotového systému, chápání světa, se jedinec vypořádává se životními situacemi a řeší je. V důsledku řešení vznikají či nevznikají sociální události, zvyšuje se či snižuje jejich dopad na jedince. Vyplývá to nejen z mého teoretického bádání, ale též z výpovědí respondentů empirického šetření – žebříček hodnot zpravidla velmi úzce korespondoval s názory na význam postavení v zaměstnání, hodnotu peněz a důležitost vlastnictví hmotných statků, vzdělání a odlišné řazení priorit vůbec.

H3 Náhradní rodinná péče formou S.O.S. vesničky je plnohodnotnou náhradou péče rodinné.

Tuto hypotézu lze potvrdit s výhradou, jak vyplývá z kazuistiky – základní vize je dobrá, některé stanovy ovšem zastaralé a tudíž některé rodinné funkce nenaplnitelné, nebo naplnitelné jen s obtížemi, chybí matčin partner jako adekvátní mužský vzor, nedostatky jsou

kompenzovány finančními injekcemi, tím jsou děti odtrhovány od reálného světa. Na druhou stranu matka-pěstounka, která je schopná přes všechna byrokratická opatření a nařízení udržet rodinnou atmosféru a poskytnout dětem maximální péči a lásku, může vytvořit prostředí, příliš se nelišící od tradiční rodiny.

H4 Mezi náhradní rodinné péče v S.O.S. vesničce je absence mužského vzoru.

Tato hypotéza je pravdivá na 100%, obzvláště v situaci, kdy idea vzoru údržbáře je omezena na jen na příležitostné návštěvy anonymního opraváře v objektu vesničky. Díky dlouhodobé praxi v tomto zařízení mohu jen potvrdit, že zvládnout výchovu zvláště dospívajících bez mužské opory je velmi náročné a vysilující. Stejně jako v rodině potřebuje matka – pěstounka oporu v partnerovi a děti mužský vzor. Obzvláště proto, že na jednu maminku do teď připadalo 6-8 dětí a ve většině případů se jedná o děti z různých prostředí. Má-li taková matka poskytovat odpovídající péči, potřebuje též citový vztah k partnerovi, prostor pro odpočinek, relaxaci, sama pro sebe. Nepřítomnost partnera v S.O.S. rodině popírá instituci rodiny jako takové, přestože má její funkce naopak maximálně naplňovat.

Závěr

V této práci jsem se snažila odhalit příčinné souvislosti vlivu sociálních událostí na kvalitu výchovného působení na osobnost jedince. Osvětlnila jsem základní pojmy a problémy tématu tak, abych s nimi mohla dále pracovat při rozboru hlavních sociálních událostí působících na fungování rodiny. Zamyslela jsem se též nad postavením ženy-matky v rodině a ve společnosti jako spolutvořitelky každé rodiny. Cílem této práce je zmapovat současnou situaci problematiky sociálních událostí a možností sociální pomoci, pokusit se teoreticky i prakticky ověřit míru jejich vlivu na výchovu v českých rodinách a institucích náhradní rodinné péče a pokusit se nastínit možné cesty jejich řešení prostřednictvím správného výchovného působení.

Mým záměrem bylo potvrdit a osvětlit vztahy mezi sociálně pedagogickými dopady sociálních událostí, možnostmi a mezemi výchovy v boji proti negativním dopadům těchto sociálních událostí a pokus o nastínění cesty výchovy pro třetí tisíciletí využitím sociálně pedagogického kontextu.

Cílem teoretické části bylo co nejbližší seznámení se s fenomény rodiny, rodičovství, mateřství, rodičovská výchovy, postavení ženy-matky v rodině a ve společnosti, a jejich vzájemnými vztahy, představit rodinu jako organismus sociálních událostí, tyto sociální události následně rozebrat a stanovit míru jejich významu pro funkčnost rodiny. Nedílnou součástí bylo seznámení se s dokumenty upravující pomoc v sociálních událostech v České republice. Svou pozornost jsem zaměřila na sociálně pedagogický kontext výchovy, respektive na sociálně pedagogické dopady sociálních událostí a analýzu možností výchovy na zmírnění, zvládání těchto negativních dopadů v běžném životě rodiny. Hlavní snahou bylo naznačení cesty k výchově našich dětí pro šťastný a smysluplný život.

V empirické části práce jsem se snažila ověřit pravdivost teoretických poznatků a platnost mých poznání. Zaměřila jsem se na rodinu v sociálně pedagogickém kontextu v praxi. Zajímala jsem se o postavení ženy v období mateřství, na mateřské a rodičovské dovolené, s ní úzce souvisejícím návratem do zaměstnání a jeho limity v ČR jednak očima veřejnosti prostřednictvím ankety, jednak z pohledu matek samotných formou dotazníku. Obecným tématem šetření by vliv sociálně pedagogického kontextu na vývoj jedince. Vlastním projektem se pak možnosti výchovy v rodině a v náhradní rodinné péči, kde jsem využila zkušeností ze své asistentské praxe v SOS vesničky a kazuistik jejich dětí. Vypravila

jsem se též pozorovat stav předškolních zařízení v našem regionu, neboť se tento problém vyskytoval napříč veškerým mým empirickým šetřením.

Stanovila jsem si následující čtyři hypotézy:

Sociální události mají významný vliv na výchovu a vývoj osobnosti dítěte.

Hodnotový systém rodiny snižuje/zvyšuje dopad sociálních událostí na výchovu a vývoj osobnosti dítěte.

Náhradní rodinná péče formou SOS vesničky je plnohodnotnou náhradou péče rodinné.

Mezi náhradní rodinné péče v SOS vesničce je absence mužského vzoru.

Hypotézy se potvrdily, byť některé s výhradami.

Bohužel, jak jsem již řekla, chybu vidím především v nastavení systému veškeré sociální péče a služeb jako celku, na jejichž nápravu, vzhledem k problémům ve stávající politické situaci obecně, si asi ještě nějaký čas počkáme. Nezbyvá než se soustředit na vlastní rodinu a ochranu jejich hodnot před tímto složitým světem, abychom my žili svůj život a ne on nás.

Co říci závěrem? „Potvrdili jsme zásadní faktory limitující výchovu v rodině, náhradní rodinné péči a mateřských školách, stačí se na ně soustředit ... “. Tyto problémy ale nejsou zdaleka jediné. Ano, potvrdili jsme si na konkrétním šetření pravdivá tvrzení ale je třeba vrátit se zpět k celé šíři problému. Primární by neměla být pomoc, ale prevence, objevení, zvládnutí ohnisek všech těchto problémů v nás samotných a snaha zabránit jejich vzniku vůbec. Jste zastánci názoru, že se vás a vašich dětí tyto problémy netýkají? Omyl, životní události nežijí v prostoru kolem, nýbrž v nás samotných, a kdykoliv se mohou proměnit v události sociální i bez našeho přičinění.

Je toho proto mnoho, co zkoumat, čím se zabývat, nelze to zdaleka postihnout jedním dílčím projektem, který je jen pouhou kapkou v moři.

Tak tedy, čím začneme? Kterou cestu zvolíme? A jakou budeme pokračovat?

Resumé

Diplomová práce je zaměřena na vliv sociálních událostí na vývoj osobnosti jedince v rodině a možnosti výchovy v boji proti negativním dopadům těchto sociálních událostí. Cílem této práce je zmapovat současnou situaci problematiky sociálních událostí a možností sociální pomoci, pokusit se teoreticky i prakticky ověřit míru jejich vlivu na výchovu v českých rodinách a institucích náhradní rodinné péče a pokusit se nastínit možné cesty jejich řešení prostřednictvím správného výchovného působení.

Analýzou hlavních sociálních událostí a jejich významu pro funkčnost rodiny a komparací současné rodiny a náhradní rodinné péče byly definovány možnosti a meze výchovy v tradiční rodině a náhradní rodinné péči SOS vesniček, byla nalezena shoda i difference v aktuálních problémech, výchovných přístupech, ve struktuře hodnot, potvrzena příčinná souvislost vlivu sociálních událostí na kvalitu výchovného působení na osobnost jedince.

Východisky pro komparaci bylo empirické šetření v oblasti aktuálních problémů současné rodiny (dotazník, anketa, pozorování), náhradní rodinné péče v SOS vesničce Doubí Karlovy Vary (kazuistiky dětí), rozbor hlavních sociálních událostí a možností sociální pomoci v rámci ČR dnes a po 1. 1. 2007.

Resume

The diploma paper targets an influence of social events to evolution of a person within the frame of a family and possibilities of education against negative impacts of social events. The aim of this paper is to map current situation in the problematic of social events and possibilities of social help; theoretically and practically verify the extend of its influence upon education in Czech families and institutions of foster families; and show possibly solutions by the means of correct educational instrumentality.

Possibilities and limits of education in a traditional family and foster families in SOS villages were defined by using analyses of main social events and their significance for functionality of a family, comparison of a current family and foster families. There is a conformity and difference in actual problems, educational approaches, value structure. Causal relationship of influence of social events to quality of educational instrumentality upon an individual was confirmed.

Empiric research in the field of actual problems of a current family (questionnaire, public inquiry, observation), foster family in SOS village Doubí Karlovy Vary (case reports), analysis of main social events and possibilities of social help within the frames of the Czech Republic today and after 1st January 2007, were the sources for comparisons.

Literatura

- BŘENSKÁ, N. - VRÁNOVÁ, L. *Dávky sociální péče*. Olomouc: ANAG, 2004.
ISBN 80-7263-228-0.
- ČÁP, J. *Psychologie výchovy a vyučování*. Praha: Karolinum, 1993.
ISBN 80-7066-534-3.
- DITTRICH, P. *Pedagogicko-psychologická diagnostika*. Jinočany: H H, 1993.
ISBN 80-85467-69-0.
- DVOŘÁK, J. – ŠOLCOVÁ, I. *Vademecum moderní manažerky*. Praha: MANAGEMENT PRESS, 1998. ISBN 80-85943-62-X.
- GABURA, J. - PRUŽINSKÁ, J. *Poradenský proces*. Praha: Slon, 1995.
ISBN 80-85850-10-9.
- GAVORA, P. *Výzkumné metody v pedagogice*. Brno: Paido, 1996.
ISBN 80-85931-15-X.
- HAVLÍK, R. – KOŤA, J. *Sociologie výchovy a školy*. Praha: Portál, 2002.
ISBN 80-7178-635-7
- HELUS, Z. *Dítě v osobnostním pojetí*. Praha: Portál, 2004.
ISBN 80-7178-888-0.
- JAMIŠ, K. *Rodina a otázky s ní související*. Hradec Králové: Gaudeamus, 1998.
ISBN 80-7041-842-7.
- KASÍKOVÁ, H. a kol. *Pedagogické otázky současnosti*. Praha: ISV, 1994.
ISBN 80-85866-05-6.
- KOMENSKÝ, J. Á. *Informatorium školy mateřské*. Praha: SPN, 1979.
ISBN 7361-14-318-79.
- KRAUS, B. - POLÁČKOVÁ, V. *Člověk, prostředí, výchova*. Brno: Paido, 2001.
ISBN 80-7315-004-2.
- MAŇÁK, J. *Kapitoly z metodologie pedagogiky*. Brno: MU, 1994.
ISBN 80-210-1031-2.
- MATĚJČEK, Z. a kol. *Náhradní rodinná péče*. Praha: Portál, 1999.
ISBN 80-7178-304-8.
- MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Slon, 2003.
ISBN 80-86429-19-9.
- MOŽNÝ, I. *Moderní rodina (mýty a skutečnosti)*. Brno: Blok, 1990.

- ISBN 80-7029-018-8.
Sociologie rodiny. Praha: Slon, 1999.
 ISBN 80-85850-75-3.
- NAKONEČNÝ, M. *Sociální psychologie*.
- PELIKÁN, J. *Pomáhat být. Otevřené otázky teorie provázející výchovy*. Praha: Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0345-4.
Výchova jako teoretický problém. Ostrava: Amosium, 1995.
 ISBN 80-85498-27-8.
Výchova pro život. Praha: ISV, 1997.
 ISBN 80-85866-23-4.
Základy empirického výzkumu pedagogických jevů. Praha: Karolinum, 2004.
 ISBN 80-7184-569-8.
- PIKE, G. - SELBY D. *Globální výchova*. Praha: Grada, 1994.
 ISBN 80-85623-98-6.
- PLATÓN. *Ústava*. Praha: Svoboda – libertas, 1993.
 ISBN 80-205-0347-1.
Zákony. Praha: Oikkoymenh, 1997.
 ISBN 80-86005-31-3.
- POTHE, P. *Dítě v ohrožení*. Praha: Avicenum, 1996.
 ISBN 80-901896-5-2.
- POTŮČEK, M. *Sociální politika*. Praha: Slon, 1995.
 ISBN 80-85850-01-X.
- PRŮCHA, J. a kol. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 1998.
 ISBN 80-7178-772-8.
- ROUSSEAU, J. J. *Emil čili o výchově*. Praha: Dědictví Komenského, 1911.
 ISBN - .
- SAK, P. *Proměny české mládeže*. Praha: Petrklíč, 2000.
 ISBN 80-7229-042-8.
- STŘELEČEK, S. a kol. *Kapitoly z rodinné výchovy*. Praha: Fortuna, 1992.
 ISBN 80-85298-84-8.
Kapitoly z teorie a metodiky výchovy I. Brno: Paido, 1998.
 ISBN 80-85931-61-3.
- TOMEŠ, I. *Sociální politika*. Praha: Socioklub, 2001.
 ISBN 80-86484-00-9.

Sociální správa. Praha: Portál, 2002.

ISBN 80-7178-560-1.

VACÍNOVÁ, M. *Psychologie a společenská výchova*. Praha: Victoria Publ., 1995.

ISBN 80-7187-006-4.

Prameny

Zákon o rodině č. 94/1963 Sb., ve znění pozdějších předpisů

Zákon o sociálně právní ochraně dětí č. 359/1999 Sb., ve znění pozdějších předpisů

Zákon o pěstounské péči č. 50/1973 Sb., ve znění pozdějších předpisů

Zákon o sociálních službách č. 108/2006 Sb.

Zákon č. 109/2006 Sb., kterým se mění některé zákony v souvislosti s přijetím zákona o sociálních službách

Zákon o sociální zabezpečení č. 100/1988 Sb., ve znění pozdější předpisů
(poslední novela zákon č. 426/2002 Sb.)

Zákon ČNR o sociální potřebnosti č. 482/1991 Sb., ve znění pozdějších předpisů
(poslední novela zákon č. 422/2003 Sb.)

Zákon o životním minimu č. 463/1991 Sb., ve znění pozdějších předpisů
(poslední novela zákon č. 438/2003 Sb.), do 1. 1. 2007 Zákon o životním a existenčním minimu č. 110/2006 Sb.

Nařízení vlády č. 333/2001 Sb.

Vyhláška MPSV č. 182/1991 Sb., ve znění pozdějších předpisů
(poslední novela vyhláška č. 552/2002 Sb.)

Zákon ČNR o působnosti orgánů České republiky v sociálním zabezpečení č. 114/1998 Sb.
Ve znění pozdějších předpisů (poslední novela zákon 518/2002 Sb.)

Zákon o správní řízení č. 71/1967 Sb., ve znění pozdějších předpisů
(poslední novela zákon č. 309/2002 Sb.) Zákon ČNR o organizaci a provádění sociálního zabezpečení č. 582/1991 Sb., ve znění pozdějších předpisů
(poslední novela zákon č. 167/2004 Sb.)

Vyhláška FMSV č. 149/1998 Sb., ve znění pozdějších předpisů
(poslední novela vyhláška č. 290/1995 Sb.)

Materiály Sociálního odboru SČK

Internetové zdroje

<http://www.evropska-unie.cz>

<http://www.obcinst.cz>

<http://www.oif.ac.at>

<http://www.familien-erziehung.de>

<http://www.familieineu.de>

Přílohy

Příloha 1: Dotazník

Milá maminko,

Máte před sebou dotazník, který snaží zjistit něco o dnešní rodině a výchově v ní, a problémech, které je ovlivňují. Dotazník je anonymní, údaje nebudou využity pro jiné než čistě výzkumné účely. Cílem je ověřit, jaké aktuální problémy, Vás maminky, rodiče, vychovatele, trápí a přispět tak k hledání cest k jejich řešení.

Zvolenou odpověď vždy zakroužkujte, v případě otázek typu ano-ne, nehodící se škrtněte, v případě otázek k doplnění odpovězte stručně a co nejvýstižněji.

Prosím Vás proto o jeho laskavé vyplnění dle Vašeho nejlepšího vědomí a svědomí. Za Vaši spolupráci předem děkuji.

Jana Hrubá, studentka FF UK

Na úvod, prosím vyplňte následující informativní údaje:

1. Věk: a) do 20 let b) 21-25 let c) 26-30 let c) 31 a více
2. Stav: a) svobodná b) vdaná c) rozvedená d) vdova
3. Partner ve společné domácnosti: ano – ne (v případě odpovědi 2. a), c), d)
4. Vzdělání: a) ZŠ b) vyučena c) SŠ s mat. d) VŠ
5. Bydlení: a) vlastní b) nájemní c) jiné (např. u rodičů)
6. Průměrný čistý příjem rodiny: a) do 15 tis b) do 30 tis c) do 50 tis d) 51 tis a více
7. Počet dětí:
8. Věk dětí:
9. Pomoc prarodičů: ano–ne, jaká (v případě kladné odpovědi)
10. Vaše zájmy a koníčky

Nyní k vlastnímu dotazníku:

11. Jak jste spokojena s finanční a bytovou situací Vaší rodiny?

- a) bez výhrad b) spíše spokojena c) spíše nespokojena d) naprosto nevyhovující

12. Jaký je dle Vašeho názoru optimální příjem čtyřčlenné rodiny:

.....

13. Jak jste spokojena s výší porodného, mateřské, rodičovského příspěvku, sociálních dávek?

- a) výše je dostatečná b) výše je nedostatečná c) není pro mě důležité

14. Od 1. 1. 2007 se chystá navýšení některých těchto dávek:

- a) vítám jako dostatečné b) už jich nevyužiji c) stále málo motivující

15. Pořídila byste si za těchto podmínek další dítě:

- a) ano b) ne c) finance pro mě nejsou rozhodující

16. Jaké zájmy podporujete (budete podporovat) u Vašich dětí:

- a) sport b) umění (výtvarné, hudební) c) žádné d) jiné – uveďte

17. Vyžadujete od dětí pomoc v domácnosti:

ano – ne, jakou (v případě kladné odpovědi)

18. Užíváte fyzických trestů:

- a) ano b) výjimečně c) nikdy

19. Zastáváte heslo „nejprve povinnost pak zábava“:

- a) ano b) ne c) dle konkrétní situace

20. Jak řešíte vzniklé problémy, důležitá rozhodnutí:

- a) sama b) s manželem c) celá rodina společně d) dle konkrétní situace

21. Jak hodnotíte dostupnost a kvalitu mateřských škol ve Vašem okolí:

- a) dostupné ale nekvalitní b) nedostupné a nekvalitní c) dostupné ale nekvalitní

d) nezajímám se

Moje představa ideální mateřské školy

22. Jakou formu náhradní péče byste volila pro dítě žijící v nevyhovujících podmínkách:

a) dětský domov b) S.O.S. vesničku c) jinou d) žádnou

Zdůvodněte svoji odpověď

23. Čím jsou dnes podle Vás děti nejvíce ohroženi:

a) drogami a alkoholem b) týráním c) nedostatkem péče a zájmu d) jiné

24. Jaké vzdělání byste ráda poskytla svému dítěti:

a) vyučení b) SŠ s maturitou c) VŠ d) uveďte typ zaměření e) je mi to jedno

25. Kdy plánujete návrat do zaměstnání, děláte něco pro Váš snazší návrat? Rozved'te:

.....

Na závěr prosím sestavte žebříček svých osobních hodnot od nejvýznamnějšího (10):

1)	2)	3)	4)	5)
6)	7)	8)	9)	10)

Děkuji za Váš čas a trpělivost při vyplňování dotazníku, odevzdejte, prosím zpět.

Jana Hrubá

Příloha 2: Anketa

Dobrý den pane, paní, slečno,

dovolte, abych se představila, jmenuji se Jana Hrubá, jsem studentkou Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, a ráda bych Vám položila pár otázek v rámci výzkumu ke své diplomové práci – téma je více než aktuální – Problémy výchovy v dnešní rodině.

Nezdržím Vás dlouho, bude se jednat jen o několik málo důležitých otázek:

1. Jaké hlavní problémy podle Vašeho názoru tíží dnešní rodinu a proč?
2. Mají podle Vás tyto problémy vliv na způsob výchovy v rodině a kvalitu života dětí?
3. Co si myslíte o sociální politice státu vůči mladým rodinám, rodinám s více dětmi?
4. Jaký názor máte na úroveň náhradní péče v České republice?
5. Věděl(a) byste, jak fungují tzv. S.O.S. vesničky, jde je u nás najít, co si o tomto projektu myslíte?
6. Jaký význam připisujete vzdělání?
7. Jaká je dnes kvalita a dostupnost mateřských škol ve vaší obci, městě?
8. Co si myslíte o výroku, že maminky po mateřské dovolené jsou při návratu do zaměstnání znevýhodněny?
9. Pokud ano, jak byste tuto problematiku řešili?
10. Můžete mi vyjmenovat 5 věcí, které jsou pro Vás v životě nejdůležitější?

A na závěr Vás poprosím o sdělení Vašeho věku, vzdělání a zaměstnání.

Ještě jednou Vám děkuji za Váš čas
nashledanou

Příloha 3: Kazuistika P.N.

Rodinná anamnéza

Matka R.K. má z manželství s O.K. 4 děti: L.K., K.K., M.K. a O.K. Zanedbávání péče o děti ze strany R.K. bylo dlouhodobé. Případ byl sledován delší dobu oddělením péče o dítě okresního úřadu v Karlových Varech a také odd. péče o dítě v Sokolově. Závady v péči o děti ze strany matky se projevovaly už za trvání manželství, proto byly dvě nejstarší děti – L.K. a K.K. po rozvodu manželství svěřeny do péče otce. Mladší děti O.K. a M.K. byly svěřeny do péče matce. Její péče byla i nadále problematická. Na závady ve výchově byla matka R.K. několikrát upozorňována pracovníky oddělení péče o dítě i pracovníky zdravotního střediska, ale bezvýsledně. Na podzim 1992 byly děti O.K. a M.K. dočasně umístěny do dětského domova. V té době se matka R.K. starala o O.K. a M.K. z minulého manželství a o Z.N. narozenou s dočasného svazku s druhem Z.N. a další dítě čekala (P.N.). Matka R.K. měla možnost si uspořádat rodinné záležitosti a připravit podmínky k odpovídající péči o svěřené děti. U dítěte, které se mělo narodit slíbila, že dá souhlas s osvojením. Po narození P.N. zůstalo ovšem pouze při slibech. R.K. souhlas s jejím osvojením nedala. Způsob života a podmínky v domácnosti R.K. se v dohodnuté době nezlepšily (spíše naopak). Proto vydal soud podnět k nařízení ústavní výchovy u dětí.

Matce byla opět dána možnost, aby v období mezi podáním návrhu a soudním řízením uspořádala své poměry a dokázala soudu, že je schopná o své děti trvale pečovat. R.K. však dokazovala spíše opak. Odešla z trvalého bydliště a zdržovala se u různých osob. Její zaměstnavatel s ní rozvázal pracovní poměr, protože po skončení mateřské dovolené nenastoupila do práce. R.K. nikde nepracovala a dlužila vyměřený poplatek dětskému domovu. V rozporu se svými sliby a ujišťování o silném citovém vztahu k dětem ve skutečnosti takové city neprojevovala. Děti navštívila v dětském domově krátce po jejich umístění v roce 1992 a poté ještě jednou v roce 1993 a od té doby o ně zájem nejevila.

Na základě těchto skutečností oddělení péče o dítě v Sokolově došlo k názoru, že nelze počítat s tak zásadní změnou způsobu života matky R.K. a jejího postoje k výchově dětí, aby se k ní mohly děti natrvalo vrátit. Protože pro děti není dobrou perspektivou dlouhodobý pobyt v ústavu, který by vedl nutně k rozdělení sourozenců do různých zařízení podle věku, dětský domov po domluvě s odd. péče o dítě došel k závěru, že nejlepším řešením je umístění dětí do náhradní rodinné péče – pěstounské péče pro celou sourozeneckou skupinu.

K tomuto rozhodnutí se přiklánělo i oddělení péče o dítě v Karlových Varech , které ve stejné době řešilo výchovné problémy dvou nejstarších dcer L.K. a K.K., které byly po rozvodu svěřeny do péče otce. Otec žil s družkou , která pečovala o tři vlastní děti. L.K. a K.K. se se svou novou rodinou nesžily a docházelo ke konfliktům, které vážně ovlivňovaly psychiku dětí a jejich chování.

Bylo doporučeno, aby byli všichni sourozenci umístěni do pěstounské péče v SOS vesničce.

P.N. – narozená 15.12.1992 - žije v současné době se svými pravými sourozenci ve vesničce SOS v Doubí, Karlovy Vary

Jde o šesté dítě 27-leté matky. V době těhotenství byly matce odebrány tři děti, o které pečovala. Podle dohody byly umístěny s jejím svolením, že poslední dítě dá k adopci. Po narození P.N. matka souhlas odvolala a P.N. k adopci nedala. Proto bylo dítě ihned po narození umístěno v kojeneckém ústavu v Karlových Varech.

Dítě bylo „zvláštního vzhledu“ a proto byla vyšetřena na neurologickém oddělení v Krči. Byla zjištěna mikroencefalografie, ale vývoj (5.-6. Měsíc) dle psychologického vyšetření odpovídal věku.

18.5.1993 byl podán návrh na umístění P.N. a jejich dalších 3 sourozenců v SOS DV u pěstounky V.G. Matka dětí a její druh, který se prohlásil za otce P.N. protestovali a proti rozhodnutí soudu první instance se odvolali. Nakonec byla P.N. svěřena spolu se sourozenci do pěstounské péče V.G.

P.N. – věk 13 měsíců - vstup do vesničky SOS

Při vstupu do SOS vesničky (věk 13 měsíců) byla P.N. vyšetřena - metody: volná hra, rozhovor s matkou, metoda A. Gesella – a byla posouzena úroveň psychomotorické úrovně dítěte. Ze zprávy vyplývá, že aktuální psychomotorický vývoj byl nerovnoměrný, lehce opožděný, IQ 85. Dítě během 1. měsíce pobytu v pěstounské rodině dítě udělalo ve svém vývoji velký pokrok. Bylo milé, usměvavé, sociabilní, jevílo zájem o lidi a okolní svět. V chování dítěte přítomny jasné známky deprivace.

Pěstounka-matka V.G. přijala P.N. do péče na základě rozhodnutí soudu na začátku roku 1994. Na P bylo patrné citové strádání a byla oproti dětem svého věku výrazně

opožděná v pohybovém i duševním vývoji. Ve svých 13 měsících nereagovala ani na své jméno. Byla bez zájmu, velmi často plakala (hlavně v noci, kdy se musela stále chovat a být v blízkosti matky – pěstounky). P.N. byla často nemocná, trpěla záněty horních cest dýchacích.

Při prvních kontaktech s rodinou a matkou-pěstounkou nereagovala na jméno, stále spala, v době bdělosti seděla, plazila se. Byla stále pasivní, hodně plakala. Během pobytu se začala zajímat o věci kolem, reagovala na lidi, na jméno, na výzvu „dej mi“. Ráda se chovala. Lezla, stavěla se u nábytku, obcházela jej. Snažila se opakovat některé zvuky a slabiky, žvatlala. Přes den spala jednou (9-13 hod), spánek byl neklidný, dýchání špatné, buzení každé dvě hodiny, pláč. Matka – pěstounka jí dávala napít, chovala ji. Holčička šla ke každému.

Během prvního roku pobytu v rodině matky –pěstounky V.G. udělala velký pokrok. Po svém druhém roce mluvila ve větách, opakovala písničky a báničky, po motorické stránce odpovídala svému věku. Ráda si hrála a soustředila se na vyprávění a prohlížení obrázků.

P.N. - 3. třída základní školy - psychologické vyšetření

Aktuální úroveň rozumového nadání se pohybovalo v pásmu slabšího průměru. Rozložení jednotlivých složek intelektu bylo lehce nerovnoměrné. Převažovala verbální složka intelektu. Lehce nadprůměrné výkony podávala dívka v oblasti všeobecné informovanosti, naproti tomu výkony v oblasti obratnosti v matematických operacích a v oblasti logického myšlení byly lehce oslabeny. Výkony v ostatních subtestech se nacházely v pásmu širšího průměru.

Diagnostikována dysgrafie /mírného stupně/, dále pak potíže dysortografického a dyslektického charakteru (na bázi organicity CNS). Rychlost psaní byla v normě. Písmo bylo neuspořádané, kolísala velikost a sklon písma, dívka často škrkala a přepisovala. Přepis byl zpomalen a odpovídal konci 1. Třídy, navíc se objevovala specifická chybovost - záměny písmen. V písemném projevu byla také specifická chybovost – výpustky písmen a délek. Rychlost čtení je na hranici sociální únosnosti, ale také se specifickou chybovostí. – zárazy u delších slov, komolení obtížnějších slov, ztrácela se v textu, apod. Zpětná reprodukce byla s dopomocí a s návodnými otázkami. Aktuálně byla zraková i sluchová paměť v normě. V řeči se objevila artikulační neobratnost.. Nápadně oslabená krátkodobá sluchová paměť.

Vyšetření osobnosti: známky depresivity a infantilnosti, nedůvěra k dospělým osobám, oslabení volných vlastností, sklony k impulzivitě, nevyhraněná osobnost, výrazná vnitřní

zranitelnost, známky anxiety a zvýšená hladina úzkosti. Celkově se u dívky objevovaly lehčí neurotické stavy.

Celkové psychomotorické tempo bylo pomalejší. Koncentrace pozornosti byla krátkodobá, s výkyvy na vedlejší podněty. Lehce přetrvávala pracovní a sociální nezralost. Poměrně rychle nastupuje únava a po ní se objevuje motorický neklid – susp. na bázi LMD

Výsledkem psychologického vyšetření bylo následující doporučení:

- Při klasifikaci přihlédnout k SPU
- Respektovat pomalejší tempo , upřednostnit ústní zkoušení, zadávat menší úseky práce, posilování sebevědomí, kladné ocenění, při hodinách využívat pohybového uvolnění – relaxace.

P.N. - 6. třída – kontrolní speciálně pedagogické vyšetření

Nadále přetrvávala specifická vývojová porucha učení – dysgrafie na bázi LMD, dále pak drobné obtíže dysortografického charakteru. Těžiště obtíží byly především v celkově pomalém psychomotorickém tempu a nekompenzované LMD. Nadále přetrvávala zpomalená rychlost psaní – odpovídala přibližně konci čtvrté třídy. V písemném projevu se objevila drobná gramatická chybovost, kterou však dívka dokázala výborně zpětně zdůvodnit / při psaní není schopná zaměřit pozornost do více činností najednou a aplikovat naučené gramatické jevy – na bázi nekompenzované LMD/. Rychlost čtení se pohybovalo v pásmu slabšího průměru 76 slov/min. s drobnou specifickou chybovostí – komolené, zadrhávání.

Zraková i sluchová percepce v normě, přetrvávala artikulační neobratnost. Oslabená krátkodobá mechanická paměť. Intelektové schopnosti v pásmu slabšího průměru , nápadně oslabené výkony podávala dívka v matematických operacích a v oblasti krátkodobé mechanické paměti. Přetrvávaly obtíže s přesnou verbalizací. Koncentrace pozornosti v individuálním kontaktu byla bez nápadnosti, obtíže přetrvávaly při rozdělení pozornosti do více činností najednou. Přetrvávala také pracovní, sociální i osobnostní nezralost.

Aktuální stav tak, jak jsem jej měla možnost posoudit při praxi v SOS vesničce

P.N. reagovala při prvním setkání opatrně (stejně jako i ostatní děti v rodině). Při dalším seznámení byla velmi milá a upovídaná. Její řeč je těžko srozumitelná – velká rychlost a komolení slov (artikulační neobratnost, překotnost). Je celkově uspěchaná – nepočká, až

ostatní domluví, překřikuje sourozence, protože ji zrovna teď něco napadlo, co chce říct. Rychle střídá aktivity, nevydrží na jednom místě a když ano, tak musí hladit kocoura, hrát si s papouškem, poposedávat atd. Má kladný citový vztah především ke své matce-pěstounce a těžce snáší její, i třeba krátkodobou, nepřítomnost v rodině. Velmi špatně také snáší jakoukoliv „nespravedlnost“ vůči své osobě. (Na výlet nemohou jet všechny děti a P.N. zůstává doma s tím, že pojede na jiný výlet zítra). Mezi dětmi je patrná jistá rivalita. Je pracovitá (potřeba uznání a pozornosti matky – pěstounky) – nachystá sama od sebe na stůl, vyžehlí sama od sebe prádlo. Ze sourozenců má nejbližší vztah ke své o rok starší sestře Z.N. Má pěkný vztah ke zvířatům (v rodině je kocour, dva králíci, křečci, papoušek). P.N. má kladný vztah k domácím pracím – v nepřítomnosti matky – pěstounky upeče i buchtu.

Nedávno změnila školu, teď chodí do stejné školy jako její starší sestra Z.N. Nadále přetrvávají problémy SPU /LMD.